

Vodič za korisnike ECTS-a

Vodič za korisnike ECTS-a

Naslov originala:

ECTS Users' Guide

ISBN 978-92-79-43562-1

doi: 10.2766/87592

Izdavač:

Europska komisija

Neslužbeni prevod na srpski jezik:

Panevropski univerzitet APEIRON Banja Luka

Dizajn:

© Europska unija

Evropska komisija:

ISBN 978-92-79-54213-8, doi: 10.2766/589086, kataloški broj: NC-05-14-068-HR-C (print)

ISBN 978-92-79-54214-5, doi: 10.2766/059087, kataloški broj: NC-05-14-068-HR-N (PDF)

© Europska unija, 2015.

U slučaju nepodudarnosti između prevoda i izvornog teksta na engleskom jeziku prednost ima izvorni tekst.

Vodič za korisnike ECTS-a

poslednja zvanična i revidirana verzija

*Usvojen od strane ministara nadležnih za visoko obrazovanje
u Evropskom prostoru visokog obrazovanja
na ministarskoj konferenciji održanoj 2015. godine u Jerevanu.
Službeni vodič za primjenu ECTS-a.*

Sadržaj

Uvod	6
Poglavlje 1. Ključne funkcije ECTS-a.....	10
Poglavlje 2. ECTS i Evropski prostor visokog obrazovanja (EHEA)	14
Poglavlje 3. ECTS za izradu, izvođenje i praćenje programa	18
3.1. Kontekst programa	19
3.2. Profil programa	21
3.3. Ishodi učenja na nivou programa	23
3.4. Struktura programa i određivanje bodova	24
3.5. Učenje, podučavanje i vrednovanje.....	26
3.6. Praćenje određivanja bodova	28
Poglavlje 4. ECTS za mobilnost i priznavanje bodova.....	30
4.1. Mobilnost koja omogućava sticanje kvalifikacije u inostranstvu (eng. <i>degree mobility</i>)	30
4.2. Mobilnost koja omogućava provođenje perioda studija u inostranstvu (eng. <i>credit mobility</i>).....	34
4.2.1. Periodi prije mobilnosti koji omogućavaju provođenje perioda studija u inostranstvu	35
4.2.2. Period nakon mobilnosti koji omogućava provođenje perioda studija u inostranstvu.....	36
4.2.3. Pravila i propisi visokoškolskih ustanova	37
4.3. Raspodjela ocjena	39
4.4. Konverzija ocjena.....	41

Poglavlje 5. ECTS i cjeloživotno učenje	44
5.1. Cjeloživotno učenje otvorene mogućnosti za učenje	44
5.2. Priznavanje prethodnog učenja i iskustva	46
Poglavlje 6. ECTS i osiguravanje kvalitete	50
Poglavlje 7. ECTS i ključni dokumenti	54
7.1. Katalog predmeta (eng. <i>Course Catalogue</i>)	54
7.2. ECTS i ključni dokumenti za mobilnost koja omogućava provođenje razdoblja studija u inostranstvu	57
7.2.1. Ugovor o učenju (eng. <i>Learning Agreement for credit mobility for studies</i>).....	58
7.2.2. Ugovor o stručnoj praksi (eng. <i>Learning Agreement for work placements</i>)	58
7.3. Prepis ocjena (eng. <i>Transcript of Records</i>)	60
7.4. Potvrda o obavljenoj stručnoj praksi (eng. <i>Work Placement Certificate</i>)	61
Zahvale	64
Rječnik pojmove	66
Primjeri: konverzije ocjena	80
Preporučena literatura	84
Primjeri profila programa i oblikovanja ishoda učenja u okviru programa	92
Razrađen primjer ishoda učenja	104

Uvod

Evropski sistem prenosa i akumulacije bodova (eng. *European Credit Transfer and Accumulation System ECTS*) alat je Evropskog prostora visokog obrazovanja (eng. *European Higher Education Area EHEA*) kojemu je cilj učiniti studije i predmete što transparentnijima i na taj način pridonijeti unapređenju kvalitete visokog obrazovanja.

ECTS je ustanovljen 1989. godine u okviru programa Erasmus kao način prenošenja bodova koje su studenti stekli tokom studiranja u inostranstvu u bodove koji se, po njihovu povratku na studij na matičnu visokoškolsku ustanovu, priznaju u procesu stjecanja kvalifikacije. Tokom godina koje su uslijedile sistem se počeo upotrebljavati ne samo za prenošenje bodova na osnovu radnog opterećenja i stečenih ishoda

učenja, već i za akumulisanje bodova u okviru studijskih programa. ECTS pomaže pri izradi, opisivanju i izvođenju programa, omogućava integriranje različitih vrsta učenja u perspektivu cjeloživotnog učenja i olakšava mobilnost studenata čineći proces priznavanja kvalifikacija i razdoblja studiranja jednostavnijim. Moguće ga je primijeniti na sve programe, bez obzira na način izvođenja (u učionici, kroz rad, na

daljinu) ili status studenata (redovni, vanredni), i na sve kontekste učenja (formalno, neformalno i informalno).

Vodič za korisnike ECTS-a sadrži smjernice za primjenu ECTS-a, kao i hiperveze na korisne dokumente. U skladu sa zahtjevom ministara nadležnih za visoko obrazovanje u državama sudionicama Bolonjskog procesa iz Bukurešta (Saopštenje iz Bukurešta, 2012.), Vodič za korisnike ECTS-a iz 2009. godine revidiran je kako bi se potaknula „smislena primjena ishoda učenja“ u Evropskom prostoru visokog obrazovanja. Vodič je u skladu s ciljem ministara da se „visokoškolske ustanove pozovu na daljnje povezivanje studijskih bodova i s ishodima učenja i s radnim opterećenjem studenata te da se procjena ostvarenja ishoda učenja uključi u postupke vrednovanja“. Ova, revidirana verzija bazirana je na poslu obavljenome proteklih godina, kako u okviru Bolonjskog procesa tako i u pojedinačnim državama, s ciljem da se akademskoj zajednici i drugim sudionicima u visokom obrazovanju pomogne pri kretanju u smjeru promjena koje potiče Bolonjski proces.

Revidirani Vodič uzima u obzir nedavna zbivanja u okviru Bolonjskog procesa, kao što su uspostava Evropskog prostora visokog obrazovanja, jačanje cjeloživotnog učenja, prelaz s visokog obrazovanja usmjerenoga na nastavnika na visoko obrazovanje usmjereni na studenta, rastuća primjena ishoda učenja te razvoj novih

oblika učenja i podučavanja. Vodič posebnu pažnju posvećuje izradi i izvođenju programa, a bazira se na iskustvima visokoškolskih ustanova u upotrebi kvalifikacionih okvira i primjeni načela ECTS-a u akademskoj praksi.

Vodič je namijenjen studentima i drugim polaznicima, nastavnomu i administrativnom osoblju na visokoškolskim ustanovama, ali i poslodavcima, pružaocima obrazovnih usluga i svima drugim zainteresiranim sudionicima. Radi lakšeg čitanja pojam „student“ upotrebljava se za sve polaznike visokoškolskih ustanova (bez obzira na to jesu li redovni ili vanredni, uče li na daljinu, u učionici ili kroz rad, je li im cilj sticanje kvalifikacije ili prate pojedinačne obrazovne jedinice ili predmete).

Revidirani Vodič izradila je radna grupa sastavljena od praktičara odabranih od strane država sudionica Bolonjskog procesa i udruženja ostalih sudionika. Provedene su konsultacije s udruženjima sudionika, stručnjacima iz država u Evropskom prostoru visokog obrazovanja i Grupom za praćenje Bolonjskog procesa (eng. Bologna Follow-up Group BFUG). Evropska komisija koordinirala je proces izrade i konsultacija. Na kraju su Vodič usvojili ministri nadležni za visoko obrazovanje u Evropskom prostoru visokog obrazovanja na ministarskoj konferenciji održanoj 2015. godine u Erevanu. Riječ je, dakle, o službenom vodiču za primjenu ECTS-a.

1

Ključne funkcije ECTS-a

Ključne funkcije ECTS-a

ECTS je sistem usmjeren na polaznika koji služi akumuliraju i prenosu bodova, a bazira se na načelu transparentnosti procesa učenja, podučavanja i vrednovanja. Cilj mu je olakšati planiranje, izvođenje i vrednovanje studijskih programa i mobilnost studenata priznavanjem postignuća u učenju, kvalifikacija i razdoblja učenja.

Bodovima ECTS-a izražava se obim učenja na osnovu definisanih ishoda učenja i pripadajućega radnog opterećenja. Ishodi učenja i pripadajućemu radnom opterećenju koji se vežu uz jednu akademsku godinu s punim radnim opterećenjem ili njezin ekvivalent pripisuje se 60 bodova ECTS-a, što obično podrazumijeva određen broj komponenti studijskog programa kojima se bodovi pripisuju (na bazi ishoda učenja i radnog opterećenja). Bodovi se u pravilu izražavaju cijelim brojevima.

Ishodi učenja su iskazi o tome što pojedinač zna, razumije i može učiniti po završenom procesu učenja. Ostvarenje ishoda učenja mora biti vrednovano pomoću postupaka baziranih na jasnim i transparentnim kriterijima. Ishodi učenja vežu se uz pojedine komponente studijskih programa i uz programe u cjelini. Također, upotrebljavaju se u kontekstu Evropskoga kvalifikacionog okvira i nacionalnih kvalifi-

kacionih okvira pri opisivanju nivoa pojedine kvalifikacije.

Radno opterećenje procjena je vremena koje je pojedincu prosječno potrebno za obavljanje svih aktivnosti vezanih uz učenje, poput predavanja, seminara, projekata, vježbi, stručne prakse i samostalnog učenja, koje su potrebne za sticanje definiranih ishoda učenja u formalnom okruženju za učenje. Veza između punoga radnog opterećenja povezanoga s jednom akademskom godinom i 60 bodova ECTS-a često je formalizovana nacionalnim zakonskim propisima. U većini slučajeva radno opterećenje iznosi između 1500 i 1800 sati po akademskoj godini, što znači da jednom bodu odgovara od 25 do 30 sati rada. Važno je primjetiti da je ovdje riječ o prosječnom radnom opterećenju i da se stvarno vrijeme potrebno za sticanje ishoda učenja razlikuje zavisno od studenta.

Određivanje bodova u ECTS-u je proces pripisivanja broja bodova kvalifikacijama, studijskim programima ili pojedinačnim komponentama studijskih programa. Bodovi se pripisuju kvalifikacijama ili programima u cjelini u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom ili praksom (kada je to pogodno) i u skladu s nacionalnim i/ili Evropskim kvalifikacionim okvirom. Pripisuju se komponentama studijskih programa, kao što su predmeti, završni ili diplomski rad, učenje kroz rad i stručna praksa, u skladu s procijenjenim radnim opterećenjem potrebnim za sticanje ishoda učenja definisanih za svaku od komponenti. Kao baza uzima se 60 bodova ECTS-a po akademskoj godini s punim radnim opterećenjem.

Dodjeljivanje bodova u ECTS-u odnosi se na postupak kojim se studentima i drugim polaznicima formalno dodjeljuju bodovi pripisani kvalifikaciji i/ili njezinim komponentama pod uvjetom da su stekli definisane ishode učenja. Na državnim je tijelima da odrede koje ustanove imaju pravo dodjeljivanja bodova ECTS-a. Bodovi se

dodjeljuju pojedinačnim studentima nakon što završe potrebne aktivnosti vezane uz učenje i steknu definisane ishode učenja, što je potom dokazano odgovarajućim vrednovanjem. U slučaju da su studenti i drugi polaznici stekli ishode učenja u drugome formalnom, neformalnom ili informalnom kontekstu učenja ili u drugome vremenskom razdoblju, bodovi im mogu biti dodijeljeni na bazi vrednovanja i prihvatanja tih ishoda učenja.

Akumulacija bodova u ECTS-u proces je skupljanja bodova dodijeljenih za sticanje ishoda učenja vezanih uz komponente studijskih programa u formalnim kontekstima i za druge aktivnosti vezane uz učenje provedene u informalnim i neformalnim kontekstima. Student može akumulirati bodove kako bi:

- stekao kvalifikaciju, u skladu sa zahtjevima visokoškolske ustanove koja dodjeljuje kvalifikaciju;
- dokumentovao lična postignuća za potrebe cjeloživotnog učenja.

Prenošenje bodova proces je u kojemu se bodovi dodijeljeni u jednom kontekstu (u okviru određenog programa, na određenoj visokoškolskoj ustanovi) priznaju u drugome formalnom kontekstu u svrhu sticanja kvalifikacije. Bodove dodijeljene studentima u okviru programa jedne visokoškolske ustanove moguće je prenijeti i pridodati bodovima koji se dodjeljuju u okviru drugog programa koji izvodi ista ili druga visokoškolska ustanova. Prenošenje bodova ključno je za uspješnu mobilnost

tokom studija. Visokoškolske ustanove i njihove organizacione jedinice mogu skloputi sporazume kojima se osigurava automatsko priznavanje i prenos bodova.

Dokumentacija: Upotreba bodova ECTS-a olakšana je i učinjena kvalitetnijom uz pomoć popratnih dokumenata (katalog predmeta, ugovor o učenju, prepis ocjena, potvrda o obavljenoj stručnoj praksi). Nadalje, ECTS pridonosi transparentnosti drugih dokumenata, poput dopunske isprave o studiju.

2

ECTS i Evropski prostor visokog obrazovanja (EHEA)

ECTS i Evropski prostor visokog obrazovanja (EHEA)

Bolonjskom deklaracijom iz 1999. godine ECTS je uključen među glavne ciljeve država sudionica Bolonjskog procesa. Kroz reforme provedene u toku Bolonjskog procesa ECTS je postao ključnim alatom Evropskog prostora visokog obrazovanja (EHEA-e).

ECTS je usvojen kao nacionalni bodovni sistem u većini država EHEA-e. U ostalim regijama svijeta visokoškolske ustanove ga sve više primjenjuju ili je on, na osnovu uporedivih kriterija, povezan s lokalnim bodovnim sistemima ECTS, dakle, pridonosi jačanju globalne dimenzije obrazovanja.

Unutar EHEA-e ECTS-om se povećava transparentnost i jasnoća obrazovnog procesa, čime on pridonosi podsticanju promjene i modernizacije. Naime, njegovim se uvođenjem podstiče prelaz s pristupa usmjerenoga na nastavnika na pristup usmjeren na polaznika, što je pod pojmom „učenje usmjereno na studenta“ (eng. *Student Centered Learning SCL*) prihvaćeno kao osnovno načelo EHEA-e.

U okviru ECTS-a, primjenom ishoda učenja i radnog opterećenja pri izradi i provođenju kurikuluma, student se stavlja u središte obrazovnog procesa. Osim toga, upotreba bodova olakšava stvaranje i dokumentovanje fleksibilnih puteva učenja, dajući studentima veću samostalnost i odgovornost.

Zahvaljujući pristupu baziranom na ishodima, primjenom ECTS-a pridonosi se i ostvarenju drugih ciljeva EHEA-e:

- olakšava se priznavanje prethodnog učenja i iskustva te podstiče viši nivo završnosti i veća uključenost u cjeloživotno učenje;
- uspostavlja se bliskija veza između obrazovnih programa i društvenih potreba te unapređuje interakciju sa svim sudionicima, uključujući svjet rada i šire društvo;
- olakšava se mobilnost unutar visokoškolske ustanove ili države, između visokoškolskih ustanova, država, različitih obrazovnih sektora i konteksta učenja (tj. formalnog, neformalnog, informalnog i učenja kroz rad) priznavanjem i prenošenjem bodova.

U nacionalnim zakonodavstvima upotreba ECTS-a može biti uslov za akreditaciju programa ili kvalifikacija u visokom obrazovanju.

Nota bene

Učenje usmjerenog na studenta proces je kvalitativne transformacije učenja (podučavanja) kojemu je cilj podstaknuti samostalnost i kritičko razmišljanje studenata i drugih polaznika u okruženju za učenje primjenom pristupa baziranog na ishodima.

Koncept učenja usmjerenoga na studenta može se svesti na sljedeće elemente:

- oslanjanje na aktivno umjesto na pasivno učenje;
- naglasak na kritičkom i analitičkom učenju i razumijevanju;
- povećanje odgovornosti i obveze studenta;
- povećanje samostalnosti studenta;
- refleksivni pristup i studenta i nastavnika u procesu učenja i podučavanja.

3

ECTS za izradu,
izvođenje i praćenje
programa

ECTS za izradu, izvođenje i praćenje programa

Ovo poglavlje posvećeno je izradi obrazovnih programa od strane visokoškolskih ustanova i drugih pružaoca obrazovnih usluga. Upotreba bodova ECTS-a pomaže pri izradi programa pružajući alat kojim se povećava transparentnost i potiče fleksibilniji pristup izradi i razvoju kurikuluma.

Iz perspektive visokoškolske ustanove izrada se odnosi na planiranje kurikuluma i njegovih sastavnih dijelova u vidu bodova te utvrđivanje ishoda učenja i pripadajućeg radnog opterećenja, aktivnosti vezanih uz učenje, metoda podučavanja te postupaka i kriterija vrednovanja. Bodovni okvir visokoškolske ustanove treba biti usklađen s potrebama različitih programa te podržavati interdisciplinarnе i multidisciplinarnе pristupe.

Primjena ECTS-a na visokoškolskim ustanovama zahtijeva i bodovni okvir visokoškolske ustanove baziran na propisima visokoškolske ustanove i dubinsko razumijevanje sistema od strane svih članova nastavnog osoblja. Neke visokoškolske ustanove takvo razumijevanje potiču redovitim usavršavanjem osoblja. Timskim donošenjem odluka pri izradi programa povećava se koherentnost programa.

Nota bene

Gostujući student (eng. *independent learner*) može akumulirati bodove potrebne za sticanje kvalifikacije raznim oblicima učenja. Može steći potrebna znanja, vještine i kompetentnost u formalnim, neformalnim i informalnim kontekstima, što može biti rezultat svjesne odluke ili različitih aktivnosti vezanih uz učenje tokom vremena. Može odabirati komponente studijskih programa bez direktnе orientacije prema formalnoj kvalifikaciji, ECTS podržava taj proces, kao što je opisano u poglavlju 5. o cjeloživotnom učenju.

Slijede koraci koji su prepoznati kao korisni pri izradi programa.

3.1. Kontekst programa

Prva se odluka pri razvijanju novog programa obično odnosi na nivo kvalifikacije koja se njime stiče, što se određuje na osnovu relevantnih nacionalnih propisa i postojećih kvalifikacionih okvira (Evropskog, nacionalnih, sektorskih, okvira visokoškolskih ustanova).

S obzirom na to da svi ishodi učenja nisu na istom nivou, za potpunu primjenu bodovnog sistema potrebni su opisi nivoa.

Nota bene

Postoje dva evropska kvalifikaciona okvira: Kvalifikacioni okvir Evropskog prostora visokog obrazovanja (eng. Framework for Qualifications of the European Higher Education Area - QF-EHEA) i Evropski kvalifikacioni okvir za cje-loživotno učenje EU-a (eng. European Qualifications Framework for Lifelong Learning of the EU - EQF-LLL). U oba okvira upotrebljavaju se ishodi učenja za opisivanje kvalifikacija (na primjer bečeler, master (magistar), doktor nauka/ umjetnosti). Okviri su međusobno usklađeni što se tiče visokog obrazovanja (1., 2. i 3. nivo QF-EHEA-e odgovaraju 6., 7. i 8. nivou EQF-LLL-a) i pokrivaju kvalifikacije na 6., 7. i 8. nivou ISCED-a.

U Kvalifikacionom okviru Evropskog prostora visokog obrazovanja (QF-EHEA-i) tri glavna nivoa, kao i nivoi kvalifikacija koje se stiču završetkom kratkih stručnih studija, određene su i opisane pomoću takozvanih „Dublinskih deskriptora“ (eng. Dublin Descriptors) u smislu primjene znanja i razumijevanja, prosuđivanja, komunikacijskih vještina i učenja kako učiti. Također, nivo kvalifikacija koje se stiču završetkom kratkih stručnih studija, prvi i drugi nivo karakterišu rasponi bodova:

- Kvalifikacije koje se stiču završetkom kratkih stručnih studija u pravilu podrazumijevaju obim od otprilike 120 bodova ECTS-a.
- Kvalifikacije 1. nivoa u pravilu podrazumijevaju obim od 180 do 240 bodova ECTS-a.
- Kvalifikacije 2. nivoa u pravilu podrazumijevaju obim od 90 do 120 bodova ECTS-a, od čega je minimalno 60 bodova ECTS-a na 2. nivou.
- Na 3. se nivou primjena bodova ECTS-a razlikuje.

Evropski kvalifikacioni okvir za cjeloživotno učenje (EQF-LLL) opisuje nivoje kvalifikacija (bez isticanja raspona bodova) i služi kao zajednički referentni okvir koji pomaže pri upoređivanju nacionalnih kvalifikacionih sistema, okvira i njihovih nivoa. Bazira se na osam nivoa.

- Kao instrument za podsticanje cjeloživotnog učenja, EQF obuhvaća opšte obrazovanje i obrazovanje odraslih, strukovno obrazovanje i osposobljavanje, kao i visoko obrazovanje.
- Osam nivoa pokriva cjelokupni raspon kvalifikacija od onih koje se stiču završetkom obaveznog obrazovanja do onih koje se stiču na najvišim nivoima visokog obrazovanja, stručnog osposobljavanja i usavršavanja ili strukovnog obrazovanja i osposobljavanja.
- Svaki nivo u načelu bi trebalo biti moguće postići različitim obrazovnim i karijernim putevima.
- Ishodi učenja obuhvataju znanja, vještine i kompetentnost. Kvalifikacije, u različitim kombinacijama, obuhvataju širok spektar ishoda učenja, uključujući teorijsko znanje, praktične i tehničke vještine, kao i socijalne kompetencije u slučajevima kada je sposobnost rada s drugima od presudne važnosti.

Različiti nivoi QF-EHEA-e u sljedećem su odnosu prema nivoima EQF-a:

- kvalifikacije koje se stiču završetkom kratkih stručnih studija povezuju se s 5. nivoom,
- kvalifikacije 1. nivoa povezuju se sa 6. nivoom,
- kvalifikacije 2. nivoa povezuju se sa 7. nivoom,
- kvalifikacije 3. nivoa povezuju se s 8. nivoom.

Nacionalni obrazovni sistemi mogu uključivati nivoje različite od onih u meta-okvirima sve dok se nacionalni okviri povezuju s QF-EHEA-om i EQF-om. Na primjer, dok EQF obuhvata osam nivoa, broj nivoa u nacionalnim kvalifikacionim okvirima trenutno varira između sedam i dvanaest. Dakle, činjenica da su kvalifikacije koje se stiču završetkom kratkih stručnih studija uključene u QF-EHEA-u ne obvezuje države da uključe takve kvalifikacije u svoje nacionalne okvire, ali potvrđuje činjenicu da ih mnogi nacionalni okviri zaista uključuju.

QF-EHEA i EQF su metaokviri u odnosu na koje se nacionalni i okviri visokoškolskih ustanova, te opisi programa trebaju utvrđivati.

Nacionalni okviri obično su detaljniji od metaokvira jer odražavaju raspon visokoobrazovnih kvalifikacija dostupnih u određenoj državi.

Visokoškolske ustanove koja primjenjuju ECTS kao bodovni sistem trebat će okvire povezane s nacionalnim i međunarodnim okvirima. Okvir visokoškolske ustanove pokazat će na koji se način bodovi ECTS-a trebaju upotrebljavati, ističući minimalnu bodovnu vrijednost komponente studijskog programa radi lakšeg osmišljavanja interdisciplinarnih i multidisciplinarnih programa (koji će biti izrađeni kombinovanjem komponenti studijskih programa koje pripadaju različitim disciplinama). Evropski i nacionalni okviri pokazuju nivo konačne kvalifikacije.

S obzirom na to da svi bodovi stečeni u procesu sticanja kvalifikacije nisu na istoj razini (na primjer, ishodi učenja stečeni na trećoj godini studija I ciklusa (preddiplomskog) studija obično će biti složeniji od onih stečenih na prvoj godini), visokoškolske ustanove mogu utvrditi bodovne međunivoe s odgovarajućim opisima koji će (zajedno s pravilima napredovanja) pomoći studentima u napredovanju na njihovim putevima učenja.

Prije osmišljavanja programa u detalje potrebno ga je staviti u kontekst misija visokoškolske ustanove i njenih organizacionih jedinica, stručnih odredbi (propisa, uslova) i akademskog okvira visokoškolske ustanove za određivanje bodova.

Također, preporučuje se provođenje analize potreba i savjetovanja s sudionicima (poslodavcima, diplomiranim, društвom u cjelini) kako bi se utvrdilo postoji li potreba za određenim programom.

3.2. Profil programa

Profil predstavlja obilježja programa (Lockhoff et al., 2010.). Pokazuje kojem području/područjima pripada određeni studij (što može biti izraženo šiframa prema klasifikaciji ISCED-F), koji je nivo programa, koji je glavni fokus, koji se ključni ishodi učenja očekuju po završetku, kakvo je okruženje za učenje i koje su glavne aktivnosti vezane uz učenje, podučavanje i vrednovanje. Dobar profil programa jasno će dati na znanje studentima i sudionicima koje će opšte kompetencije i kompetencije specifične za područje biti razvijene, kao i kakve su mogućnosti za zapošljavanje po završetku programa. Zato se preporučuje da se profil definise uz konsultacije s relevantnim sudionicima (poput nastavnika, socijalnih partnera, poslodavaca, diplomiranih i predstavnika studenata) i predstavi na jasan i transparentan način.

Profil treba biti dio opisa programa uključenoga u katalog predmeta.

Unutar Evropskog prostora visokog obrazovanja pojmovi ishoda učenja i kompetencija upotrebljavaju se u različitim nijansama značenja i različitim kontekstima.

Za potrebe ovog Vodiča:

Kompetencija (eng. competence) označava „dokazanu sposobnost primjene znanja, vještina i ličnih, društvenih i/ili metodoloških sposobnosti u situacijama rada ili učenja i pri profesionalnome i ličnom razvoju. U kontekstu Evropskoga kvalifikacionog okvira opisana je u smislu samostalnosti i odgovornošt.“ (Preporuka 2008/C 111/01). Kompetencije mogu biti opšte ili specifične za određeno područje. Podsticanje razvoja kompetencija cilj je procesa učenja i obrazovnih programa.

Ishodi učenja (eng. learning outcomes) iskazuju nivo kompetencije koju je student postigao i koja je potvrđena vrednovanjem. Riječ je o „navodima o tome što pojedinac zna, razumije i može učiniti po završenom procesu učenja“ (Ibid.). Oblikuje ih nastavno osoblje u saradnji sa studentima i drugim sudionicima. Da bi se olakšalo vrednovanje, navodi trebaju biti provjerljivi.

NAPOMENA: Termin eng. competence u praksi se odnosi na različite pojmove. Da bi bilo lakše razlikovati eng. competence u smislu „znanja, vještina te pripadajuće samostalnosti i odgovornosti“ od eng. competence u smislu „samostalnosti i odgovornosti“, u ovome se prevodu upotrebljavaju dva termina: „kompetencija“ kao termin koji se odnosi na „znanja, vještine te pripadajuću samostalnost i odgovornost“, odnosno „kompetentnost“ kao termin koji se odnosi na „samostalnost i odgovornost“. (op. prev.)

3.3. Ishodi učenja na nivou programa

Ishodi učenja na nivou programa baziraju se na profilu programa i opisuju što student zna, razumije i može učiniti po završetku određenog programa.

Nota bene

Oblikovanje ishoda učenja

Važno je posvetiti posebnu pažnju oblikovanju ishoda učenja. Slijedi popis nekih od smjernica koje su se pokazale korisnima.

- Ishodi učenja trebaju na primjerjen način odražavati kontekst, nivo, područje i sadržaj programa.
- Navodi o ishodima učenja moraju biti sažeti i ne previše detaljni.
- Ishodi učenja moraju biti međusobno dosljedni.
- Ishodi učenja trebaju biti lako razumljivi i provjerljivi u smislu onoga što je student zaista postigao na kraju programa.
- Ishode učenja mora biti moguće steći uz navedeno radno opterećenje.
- Ishodi učenja moraju biti povezani s odgovarajućim aktivnostima vezanima uz učenje te metodama i kriterijima vrednovanja.
- Nema pravila o idealnom broju ishoda učenja na razini programa. Iskustvo pokazuje da je prikladno između deset i dvanaest ishoda učenja.
- Široko prihvaćen način oblikovanja ishoda učenja bazira se na trima ključnim elementima:
 1. Upotrebljavati aktivan glagol za izricanje onoga što se očekuje od studenata da znaju i mogu učiniti (na primjer, diplomirani mogu „opisati”, „primijeniti”, „zaključiti”, „procijeniti”, „planirati”).
 2. Odrediti na što se ishod odnosi (objekt ili vještina, na primjer, mogu objasniti „funkciju hardverskih komponenti” ili predstaviti „izradu nacrta dnevnog boravka rukom”).
 3. Odrediti način pokazivanja ostvarenja ishoda učenja (na primjer, „dati pregled materijala najčešće upotrebljavnih u elektroinženjerstvu”, „razviti plan istraživanja uz primjenu savremenih naučnih metoda” itd.).

Ishodi učenja na nivou programa trebaju biti uključeni u katalog predmeta i dopunsku ispravu o studiju.

3.4. Struktura programa i određivanje bodova

Profil programa razlaže se na sastavne dijelove programa, tzv. **komponente programa**, koje mogu sadržavati jedan ili više modula ili predmeta, stručnu i kliničku praksu, istraživačke projekte, rad u laboratoriju i druge relevantne aktivnosti vezane uz učenje. Također, mogu uključivati društvene aktivnosti i aktivnosti u zajednici (na primjer produčavanje i mentorstvo) pod uslovom da su one u skladu s ishodima učenja na nivou programa i donose bodove.

Ishodi učenja s pripadajućim strategijama vrednovanja i kriterijima vrednovanja trebaju biti definirani za svaku komponentu studijskog programa.

Ishodi učenja na nivou studijskog programa i ishodi učenja na nivou komponenti studijskog programa često se mapiraju kako bi se prikazalo na koji su način međusobno povezani. Mnoge visokoškolske ustanove koriste se matricom za prikazivanje odnosa ishoda učenja na nivou studijskog programa i ishoda učenja na nivou njegovih komponenti.

Nota bene

Ishodi učenja na nivou komponenti studijskih programa

Načela oblikovanja ishoda učenja na nivou komponenti studijskih programa jednaka su onima koja vrijede za ishode učenja na nivou studijskih programa.

Ne postoje apsolutna pravila o idealnom broju ishoda učenja po komponenti studijskog programa. On će zavisiti o nivou i vrsti komponente, kao i o procijenjenome radnom opterećenju. Ipak, dobra praksa nalaže da broj bude ograničen, a iskustvo pokazuje da je prikladan broj između šest i osam.

Dodatak sadrži popis preporučene literature sa smjernicama povezanimi s ishodima učenja.

Nakon utvrđivanja sastavnih dijelova programa potrebno je opisati cijelokupnu strukturu i odrediti bodove za svaku komponentu na osnovu pripadajućih ishoda učenja i radnog opterećenja, vodeći računa o tome da 60 bodova odgovara jednoj akademskoj godini s punim radnim opterećenjem.

Kad su komponente studijskog programa pravilnog obima (na primjer 5, 10, 15 bodova), one se često nazivaju modulima. U programu sastavljenome od modula (modularna struktura) može se upotrebiti pola boda ako je to opravdano (na primjer u slučaju da semestar uključuje četiri modula), no ostale decimalne potrebno je izbjegavati. Korisno je da visokoškolska ustanova odredi baznu vrijednost bodova u smislu minimalnog broja bodova po komponenti jer se time može olakšati saradnja na kurikulumima na razini područja i na razini fakulteta.

Uključivanje „dijela studija u kojemu je predviđena mogućnost mobilnosti“ (eng. mobility window) u kurikulumu olakšat će mobilnost u svrhu učenja. Dio studija u kojemu je predviđena mogućnost mobilnosti u sadržajnome i u vremenskom smislu može biti propisan pri izradi programa ili studentu može biti dopuštena fleksibilnost. Poželjno je da studenti takve dijelove studija ne koriste za ono što bi na-

učili i kod kuće, već da iskoriste dobrobiti sticanja obrazovnih iskustava u drugaćijim okruženjima.

Da bi studenti mogli uspješno savladati program i steći željenu kvalifikaciju, uslovi napredovanja odn. prohodnosti moraju biti jasno određeni. Oni mogu uključivati, između ostalog, preduslove, dodatne uslove i preporuke. Pravila prohodnosti mogu biti izražena brojem bodova ili rasponom bodova potrebnim na različitim stepenima unutar studijskog programa (na primjer, minimalan broj bodova potrebnih za prelaz iz jedne akademske godine/ semestra u drugu/ drugi). Također, mogu biti oblikovana kao detaljna pravila o tome koje se komponente studijskog programa kojeg nivoa moraju i/ili mogu pohađati na kojem stepenu (na primjer, obavezni predmeti, izborni predmeti i preduslovi).

Gostujućim studentima koji sudjeluju u formalnim programima potrebno je omogućiti odgovarajuće savjetovanje da bi im se pomoglo pri ispunjavanju uslova napredovanja. Kada je to relevantno, savjetovanje bi trebalo uključivati i priznavanje prethodnog učenja i iskustva. Fleksibilne strukture programa studentima omogućavaju izbor, između ostalog i pružajući mogućnost pristupa novim oblicima učenja i podučavanja.

3.5. Učenje, podučavanje i vrednovanje

Visokoškolske ustanove trebaju odrediti ciljeve učenja i podučavanja u skladu sa svojim studijskim programima, kao i način njihova ostvarenja i vrednovanja.

Opšta načela učenja, podučavanja i vrednovanja

Pri izvođenju studijskih programa potrebno je uzeti u obzir opšta načela povezana s učenjem, podučavanjem i vrednovanjem, bez obzira na oblik učenja i podučavanja.

Otvoren dijalog i sudjelovanje

Pristup usmjeren na studenta zahtijeva otvoren dijalog i razmjenu povratnih informacija između studenata, nastavnika i nadležnih administratora, pri čemu njihove potrebe i težnje mogu biti izražene i raspravljene. Svi bi sudionici trebali biti uključeni u konstruktivnu raspravu o izradi i izvođenju programa. Predstavnici studenata trebali bi sudjelovati u takvim raspravama s punim pravom glasa.

Transparentnost i pouzdanost

Katalog predmeta treba pružiti pouzdane, aktualne i kvalitetne informacije o studijskim programima, kao i o pojedinim njihovim komponentama. Treba sadržavati tačan opis studijskog programa koji uključuje sve detalje: o strukturi, komponentama, ishodima učenja, radnom opterećenju, pristupima u učenju i podučavanju, metodama vrednovanja, kriterijima vrednovanja i pravilima napredovanja.

Dosljednost

Nastavno osoblje odgovorno za izvođenje programa i njihovih komponenti trebalo bi osigurati dosljednost između ishoda učenja navedenih u programu, aktivnosti vezanih uz učenje i podučavanje i postupaka vrednovanja. Takva konstruktivna usklađenosť (Biggs, 2003.) ishoda učenja, aktivnosti vezanih uz učenje i vrednovanja ključna je za obrazovne programe.

Fleksibilnost

Fleksibilna struktura programa ključna je da bi se u obzir mogli uzeti izbori studenata i zadovoljiti različite potrebe. Trebalo bi, na primjer, omogućiti razvoj ličnih puteva učenja i ponuditi izborne aktivnosti. Fleksibilna organizacija aktivnosti vezanih uz učenje, podučavanje i vrednovanje, uključujući fleksibilnost u rasporedu i više mogućnosti za samostalno učenje, ključna je uzmu li se u obzir različiti stilovi učenja. Njome se širi izbor materijala i aktivnosti vezanih uz učenje i podučavanje te se otvaraju mogućnosti za studente različitih profila i potreba (na primjer lica odgovorna za brigu o drugim licima ili lica s invaliditetom). Uključivanje digitalnih tehnologija u visoko obrazovanje ima značajan uticaj na pristupe u učenju i podučavanju. Određivanje bodova za ishode učenja koji se stiču novim oblicima učenja omogućenima tehnologijom bazira se na istim načelima kao i određivanje bodova ishodima učenja koji se stiču u okviru tradicionalnih komponenti studijskih programa.

Odgovarajuće vrednovanje postignuća

Bodovi se dodjeljuju nakon što je odgovarajućim vrednovanjem pokazano da su stečeni definisani ishodi učenja. Ako student nije stekao ishode učenja, neće mu biti dodijeljeni bodovi. Broj bodova dodijeljenih studentu koji pokaže da je stekao ishode učenja jednak je broju bodova određenom za tu komponentu studijskog programa.

Metode vrednovanja uključuju niz pismenih, usmenih i praktičnih testova/ispita,

projekte i portfelje koji se upotrebljavaju za procjenu napretka studenta i dokazivanje ostvarenja ishoda učenja predmeta ili modula. S druge strane, kriteriji vrednovanja opisi su onoga što se očekuje od studenta da učini kako bi pokazao da je stekao neki ishod učenja.

Odgovarajuće metode i kriteriji vrednovanja odabrani za određenu komponentu studijskog programa moraju biti uskladjeni s ishodima učenja definisanim za tu komponentu, kao i s provedenim aktivnostima vezanima uz učenje.

Nota bene

Obrazovanje na doktorskom nivou u procesu je promjene, s obzirom na veću raznolikost mogućih načina sticanja doktorata i prihvatanje načela da je osposobljavanje visokog nivoa korisno za razvoj kompetencija trećeg ciklusa, kako generičkih (prenosivih) tako i specifičnih za određeno područje. U nekim državama i visokoškolskim ustanovama ECTS se primjenjuje i na trećem nivou. Bodovi ECTS-a određuju se ili za cijeli studijski program ili za neke/sve komponente (na primjer predmete).

Ako se upotrebljava ECTS, potrebno je primjenjivati smjernice iz ovog Vodiča za korisnike ECTS-a uzimajući u obzir posebnu prirodu doktorskih studija. Informacije vezane uz to trebale bi biti uključene u katalog predmeta.

Definiranje ishoda učenja povezanih s određenim ključnim dijelovima studija trećeg nivoa moglo bi u nekim slučajevima omogućiti polaznicima s prekidiima u studiranju dobijanje potvrda o onome što su postigli do određenog trenutka. Takođe, može biti korisno kao dokaz budućim poslodavcima o sticanju određenih kompetencija visokog nivoa, kako generičkih tako i specifičnih za određeno područje.

3.6. Praćenje određivanja bodova

Programi se prate da bi se ustanovilo jesu li određeni bodovi, definisani ishodi učenja i procijenjeno radno opterećenje ostvarivi, realistični i prikladni. Praćenje se može obavljati na više načina upitnicima, fokus-grupama, razgovorima ili praćenjem postignutih rezultata. Nezavisno od odabrane metode, povratne informacije dobijene od studenata, osoblja i (kada je to prikladno) sudionika trebaju biti ključan element pri provjeri i reviziji određivanja bodova. Također, potrebno je upotrebljavati podatke o vremenu potrebnome za završetak studija i rezultatima vrednovanja u okviru pojedinih programa i njihovih komponenti.

Važno je informisati studente i osoblje o svrsi praćenja te načinu na koji će ono biti

provedeno da bi se osigurala točnost i visoka stopa odgovora. Ako dobijene informacije otkriju nesklad između predviđenoga radnog opterećenja i vremena koje je zaista trebalo većini studenata za sticanje definisanih ishoda učenja, bit će potrebno revidirati radno opterećenje, bodove, ishode učenja ili metode i aktivnosti vezane uz učenje i podučavanje. To bi moglo uključivati i preoblikovanje studijskih programa i njihovih komponenti. Reviziju je potrebno provesti u najkraćem mogućem roku, bez stvaranja problema za one koji trenutno pohađaju određeni program. Osim toga, onoj bi trebali biti obaviješteni oni koji su sudjelovali u praćenju kako bi se potaknula trajna saradnička kultura povratnog informiranja na visokoškolskoj ustanovi.

4

ECTS za mobilnost i priznavanje bodova

ECTS za mobilnost i priznavanje bodova

Ovo poglavlje posvećeno je prenosu i priznavanju bodova uopšteno, što vrijedi i za mobilnost koja omogućava sticanje kvalifikacije u inostranstvu (*eng. degree mobility*) i za mobilnost koja omogućava provođenje razdoblja studija u inostranstvu (*eng. credit mobility*).

Uspješna mobilnost u svrhu učenja zahtjeva priznavanje i prenos bodova. Priznavanje bodova proces je u kojemu jedna visokoškolska ustanova potvrđuje da ishodi učenja stečeni i vrednovani na drugoj visokoškolskoj ustanovi zadovoljavaju uslove jednoga od programa koje ona nudi.

S obzirom na različitost programa i visokoškolskih ustanova nije vjerljivo da će bodovi i ishodi učenja povezani s pojedinačnom komponentom u dvama različitim programima biti isti. To je još izraženje pri priznavanju učenja u drugim kontekstima (na primjer u okviru strukovnog obrazova-

nja i osposobljavanja). Zato se preporučuje otvoren i fleksibilan pristup priznavanju bodova stečenih u drugim kontekstima (uključujući učenje u okviru mobilnosti) na osnovu usklađenosti ishoda učenja, a ne istovjetnosti sadržaja programa. U praksi priznavanje znači da će broj bodova koji visokoškolska ustanova dodjeljuje za određene ishode učenja biti nadomešten brojem bodova koji nose kompatibilni ishodi učenja stečeni u drugom kontekstu.

Visokoškolske ustanove bi svoje politike priznavanja trebala učiniti poznatima i lako dostupnim.

4.1. Mobilnost koja omogućava sticanje kvalifikacije u inostranstvu (*eng. degree mobility*)

Studijski programi mogu se razlikovati u broju bodova ECTS-a (pogledajte dio Nota bene u potpoglavlju 3.1.). U slučajevima priznavanja kvalifikacija radi nastavka studiranja razlika u broju bodova ECTS-a stečenih nakon uspješnog završetka programa za sticanje kvalifikacije ne uzima se u obzir. Glavni faktor koji je potrebno uzeti u obzir trebaju biti ishodi učenja stečeni u okviru programa. To znači da, na primjer, odgovarajuća kvalifikacija bećelera treba biti priznata u svrhu razmatranja prijave za upis u program za sticanje kvalifikacije mastera (magistra) nezavisno o tome je li ona bazirana na 180 ili 240 stečenih bodova ECTS-a.

Lisabonska konvencija o priznavanju

Lisabonska konvencija o priznavanju, koja je stupila na snagu 1999. godine, pruža pravni okvir za prekogranično priznavanje visokoobrazovnih kvalifikacija.

Konvencija propisuje sljedeće:

Kvalifikacije približno jednakog nivoa mogu biti različite u smislu sadržaja, profila, radnog opterećenja, kvalitete i ishoda učenja. Pri vrednovanju stranih kvalifikacija tim je razlikama potrebno pristupiti na fleksibilan način, a samo značajne razlike s obzirom na svrhu u koju se traži priznavanje (na primjer akademsko ili stručno priznavanje) trebale bi biti razlog za djelomično priznavanje ili nepriznavanje inostranih kvalifikacija.

Inostrane kvalifikacije trebaju se priznati, osim ako je moguće dokazati postojanje značajne razlike između kvalifikacije čije se priznavanje traži i odgovarajuće kvalifikacije u državi u kojoj se priznavanje traži.

U priručniku o Evropskom prostoru priznavanja (eng. EAR Manual, 2012.) stoji sljedeće objašnjenje značajne razlike:

„Fokusirajući se na pet ključnih elemenata koji zajedno čine kvalifikaciju (nivo, radno opterećenje, kvaliteta, profil i ishodi učenja) i uzimajući u obzir značajne razlike, tijela nadležna za priznavanje promijenila su svoj pristup: više ne očekuju da inostrane kvalifikacije budu gotovo jednake onima ponuđenima u njihovoj državi, već se usmjeravaju na priznavanje uz prihvatanje razlika koje nisu značajne.“

Značajne su razlike one razlike između inostrane i nacionalne kvalifikacije koje su toliko bitne da bi najvjerojatnije onemogućile podnosioca zahtjeva u uspjšnom obavljanju željene aktivnosti, poput daljnog studiranja, istraživačkih aktivnosti ili zapošljavanja.

Teret dokazivanja značajne razlike pripada tijelu nadležnomu za priznavanje u državi domaćinu, a smjernice su sljedeće:

- nije potrebno svakoj razlici pristupiti kao značajnoj;
- postojanje značajne razlike ne podrazumijeva obavezu odbijanja pri-znavanja inostrane kvalifikacije;
- razlika bi trebala biti značajna s obzirom na ulogu kvalifikacije i svrhu u koju se traži priznavanje.

Za više o temi značajne razlike potražite: E. Stephen Hunt i Sjur Bergan (2010.).

Priznavanje stručnih kvalifikacija

Direktivom 2013/55/EU izmijenjena je Direktiva 2005/36/EZ o priznavanju stručnih kvalifikacija.

Dopušteno je da se ECTS upotrebljava kao dodatan način izražavanja ukupnog trajanja programa u slučaju sedam „sektorskih“ profesija. Obaveza izražavanja trajanja programa u vidu akademskih godina s punim radnim opterećenjem i ukupnog broja sati i dalje vrijedi za doktore medicine, medicinske sestre za opštu zdravstvenu njegu, doktore dentalne medicine i babice (primanje). Što se tiče veterinarskih hirurga, farmaceuta i arhitekata, obaveza se odnosi samo na akademske godine s punim radnim opterećenjem.

Slično, ECTS se može primjenjivati na nivoima (d) i (e) podjele kvalifikacija upotrijebljene u **opštem sistemu**, koji pokriva sve druge regulisane profesije bazirane na kvalifikacijama u Evropskoj uniji i Evropskome ekonomskom prostoru.

Nova Direktiva proširila je svoj opseg na područje priznavanja **pripravničkog staža** potrebnoga za pristupanje regulisanoj profesiji. On može biti odrađen u bilo kojoj državi članici Evropske unije ili Evropskoga ekonomskog prostora, neovisno o tome gdje se stiče kvalifikacija, i biti u potpunosti priznat. Prema uvodnoj izjavi 27., „priznavanje pripravničkog staža završenoga u drugoj državi članici trebalo bi se bazirati na jasnome pisanom opisu ciljeva učenja i dodijeljenih zadataka koje određuje pripravnikov mentor u državi članici domaćin“. Član 55.a propisuje da nadležna tijela „objavljaju smjernice za organizaciju i priznavanje pripravničkog staža obavljenoga u drugoj državi članici ili trećoj zemlji, posebno u vezi s ulogom mentora pri pripravničkom stažu“.

Također, novom Direktivom uvode se **zajednički kompetencijski okviri** (eng. *common training frameworks*) bazirani na „zajedničkim skupovima znanja, vještina i kompetentnosti“ koji su dio sistema obrazovanja i osposobljavanja za određenu profesiju u najmanje jednoj trećini država članica. Njih mogu predložiti strukovne organizacije koje djeluju na nacionalnoj ili razini EU-a i nadležna tijela. Trebaju biti povezani s Evropskim kvalifikacionim okvirom, a smije se u potpunosti primjenjivati ECTS.

4.2. Mobilnost koja omogućava provođenje perioda studija u inostranstvu (eng. credit mobility)

ECTS je osmišljen da bi se olakšala mobilnost u svrhu učenja između različitih visokoškolskih ustanova za kratke periode studiranja („mobilnost koja omogućava provođenje perioda studija u inostranstvu“). Kao što je istaknuto u ovom Vodiču, ECTS je razvijen i usvojen u svrhu akumuliranja bodova, ali i dalje igra ključnu ulogu u mobilnosti studenata, olakšavajući prenos i priznavanje njihovih postignuća.

Sljedeći dokumenti olakšavaju priznavanje bodova u slučaju mobilnosti:

- katalog predmeta (eng. Course Catalogue),
- ugovor o učenju (eng. Learning Agreement),
- prepis ocjena (eng. Transcript of Records),
- potvrda o obavljenoj stručnoj praksi (eng. Traineeship Certificate).

Navedeni dokumenti sadrže informacije o stečenim ishodima učenja na osnovu kojih visokoškolska ustanova koje dodjeljuje kvalifikaciju može donositi odluke o priznavanju i prenosu bodova. Za više detalja pogledajte 7. poglavlje Evropskog priručnika o priznavanju za visokoškolske ustanove (eng. European Recognition Manual for Higher Education Institutions, 2014.). Ono sadrži koristan hodogram priznavanja razdoblja studiranja u inostranstvu.

Nota bene

Zlatno pravilo priznavanja mobilnosti koja omogućava provođenje perioda studija u inostranstvu u okviru međuinstitucijskih sporazuma

Svi bodovi stečeni tokom razdoblja studiranja u inostranstvu ili tokom virtualne mobilnosti - kako je dogovoren ugovorom o učenju i potvrđeno prepisom ocjena - trebali bi se bez odgađanja prenositi i priznavati u procesu sticanja kvalifikacije bez ikakvoga dodatnog rada ili vrednovanja studenta.

4.2.1. Periodi prije mobilnosti koji omogućavaju provođenje perioda studija u inostranstvu

Da bi se olakšala organizacija mobilnosti koja omogućava provođenje perioda studija u inostranstvu i njihovih priznavanja, tri uključene strane student, matična visokoškolska ustanova i inostrana visokoškolska ustanova ili organizacija/poslovna organizacija trebaju se složiti s programom u inostranstvu. To je potrebno formalizovati ugovorom o učenju/ stručnoj praksi, koji tri strane potpisuju prije početka razdoblja mobilnosti. Namjena je ugovora o učenju/stručnoj praksi dati studentu potvrdu da će bodovi koje stekne tokom perioda mobilnosti biti priznati. U okviru programa Erasmus+ dostupni su obrasci ugovora o učenju/stručnoj praksi za visokoškolske ustanove i organizacije/poslovne organizacije koje sudjeluju u programu. Također, dostupne su smjernice za upotrebu obrazaca, a postavljeni su i precizni rokovi koje je potrebno poštovati.

Komponente studijskih programa koje je potrebno završiti tokom perioda mobilnosti ne bi se trebale birati na osnovu njihove jednakosti s pojedinim komponentama studijskih programa ponuđenima na matičnoj visokoškolskoj ustanovi. Ishodi učenja na razini cijelog studijskog programa u inostranstvu trebali bi biti usklađeni s ishodima učenja ili nadopunjavati ishode učenja matičnoga studijskog programa u okviru kojega će se omogućiti priznavanje

nakon perioda studiranja u inostranstvu. Tako će bodovi stečeni na stranoj visokoškolskoj ustanovi lakše i na fleksibilan način nadomjestiti ekvivalentan broj bodova u studijskom programu matične visokoškolske ustanove. Razdoblje mobilnosti moguće je, umjesto svake komponente zasebno, evidentirati i kao cjelinu.

Ugovorom o učenju trebao bi se utvrditi skup odgovarajućih komponenti studijskog programa na stranoj visokoškolskoj ustanovi, kao i način na koji će one biti integrisane u program matične visokoškolske ustanove. Broj bodova koji će biti stečen na stranoj visokoškolskoj ustanovi trebao bi biti razmjeran trajanju studiranja u inostranstvu. Očekuje se da student preuzima komponente studijskog programa u vrednosti od 60 bodova ECTS-a po akademskoj godini s punim radnim opterećenjem.

Strana visokoškolska ustanova obvezuje se omogućiti dolaznemu studentu preuzimanje planiranih komponenti studijskog programa, potvrđujući da će one biti dostupne u predviđenom razdoblju mobilnosti.

Nakon što ugovor o učenju potpišu sve tri strane, u slučaju potrebe moguće ga je naknadno izmijeniti po dogovoru svih triju uključenih strana.

Novi oblici učenja omogućenog primjenom informaciono-komunikacijskih tehnologija pružaju studentima mogućnost da predmetima pristupe i prate ih izvan visokoškolske ustanove („virtualna mobilnost“). Takvim je studentima potrebno ponuditi jasno akademsko usmjeravanje, a student i matična visokoškolska ustanova trebaju potpisati ugovor o učenju.

U slučaju zajedničkih studija partnerske visokoškolske ustanove usvajaju dogovorene šeme mobilnosti koje uključuju pravila priznavanja bodova. Ugovori o učenju ovdje nisu nužni: bodovi stečeni na partnerskoj visokoškolskoj ustanovi priznaju se automatski ako su poštovana dogovorenata pravila i zadovoljeni svi uslovi. Ipak, planirani put učenja studentu mora biti jasan pa su ugovori o učenju dobra praksa.

4.2.2. Period nakon mobilnosti koji omogućava provođenje perioda studija u inostranstvu

Inostrano visokoškolska ustanova matičnoj visokoškolskoj ustanovi i studentu dostavlja prepis ocjena u razumno kratkom roku (dogovorenomu između visokoškolskih ustanova) nakon objave studentovih rezultata na stranoj visokoškolskoj ustanovi.

Nakon što student uspješno položi skup komponenti studijskog programa uključenih u ugovor o učenju, što je potom potvrđeno prepisom ocjena poslanim sa strane visokoškolske ustanove, matična visokoškolska ustanova treba u potpunosti priznati dogovoren broj bodova ECTS-a, prenijeti ih u program koji student pohađa i ubrojiti ih među zadovoljene uslove za sticanje kvalifikacije. Matična visokoškolska ustanova treba jasno specificirati kako su komponente studijskog programa koje je student pohađao u inostranstvu integrirane u matični studijski program. Kada je to primjenjivo, ocjene se konvertuju (pogleđajte potpoglavlje 4.3.). Sve te informacije trebale bi biti unesene u prepis ocjena (ili ekvivalentan dokument/bazu podataka) koji je dostupan studentu.

Visokoškolske ustanove trebaju propisati postupke vrednovanja za slučaj da studenti određene komponente studijskog programa ne uspiju savladati na stranoj visokoškolskoj ustanovi. O takvim postupcima studente je potrebno unaprijed obavijestiti.

Dodatak diplomi (dopunska isprava o studiju) namijenjen je tome da diplomiranim pruži transparentan zapis njihovih postignuća. Dakle, komponente studijskog programa uspješno položene u inostranstvu bit će uključene u prepis ocjena pridružen dodatku diplomi (dopunskoj ispravi o studiju), s izvornim nazivima (i njihovim prevodom na jezik/jezike na kojem/kojima je izdan dodatak diplomi tj. dopunska isprava o studiju), informacijom o visokoškolskoj ustanovi na kojemu su položene te informacijama o stečenim bodovima i ocjenama. U slučaju obavljanja stručne prakse u inostranstvu prenos bodova bit će zabilježen na potvrdi o obavljenoj stručnoj praksi i dodatku diplomi (dopunskoj ispravi o studiju) ili dokumentu o mobilnosti Euro-

pass (eng. Europass Mobility Document). U slučajevima stručne prakse osoba koje su nedavno stekle diplomu snažno se preporučuje upotreba dokumenta o mobilnosti Europass, s obzirom na to da se njihova stručna praksa odvija nakon završetka studija pa ostali navedeni dokumenti za njih nisu relevantni.

4.2.3. Pravila i propisi visokoškolskih ustanova

Iskustvo je pokazalo da dobre prakse koje slijede olakšavaju upravljanje mobilnošću i priznavanjem bodova.

Obaveze visokoškolske ustanove

U okviru visokoškolskih ustanova potrebno je razviti specifična pravila za uređenje priznavanja drugih iskustava u učenju, uzimajući u obzir akumuliranje i prenos bodova u okviru različitih vrsta mobilnosti (uključujući mobilnost izvan programa razmjene tzv. freemover), radno iskustvo, virtualno učenje, prethodno i informalno učenje.

Visokoškolska ustanova trebalo bi jasno odrediti odgovornosti u sprovođenju i praćenju mobilnosti koja omogućava provođenje perioda studija u inostranstvu, kao i osigurati da postupci prijave i kriteriji

odabira za mobilnost budu transparentni i pravedni te da funkcioniše mehanizam žalbe. Potrebno je odrediti člana osoblja u svakom odsjeku/ odjelu i formalno ga ovlastiti da sa studentom raspravi o programu studiranja u inostranstvu te odobri i potpiše ugovor o učenju u ime matične visokoškolske ustanove prije perioda mobilnosti, kao i prepis ocjena nakon perioda mobilnosti. Od pojedinaca ne bi trebalo tražiti da prije ili nakon perioda studiranja u inostranstvu pregovaraju o priznavanju s neovlaštenim članovima osoblja ili s odborom, niti se od njih treba tražiti polaganje dodatnih ispita ili dodatni rad nakon povratka.

Odabir partnerskih visokoškolskih ustanova

Predlaže se sklapanje sporazuma o razmjeni s visokoškolskim ustanovama:

- koja nude transparentne opise svojih programa, uključujući ishode učenja, bodove, pristupe u učenju i podučavanju i metode vrednovanja;
- čiji postupci učenja, podučavanja i vrednovanja mogu biti prihvaćeni od strane matične visokoškolske ustanove bez da se od studenta traži ikakav dodatni rad ili polaganje ispita;
- koja imaju propisno osiguravanje kvalitete u skladu sa svojim nacionalnim sistemima.

Sporazumi se ne bi trebali sklapati samo s visokoškolskim ustanovama koja nude slične programe, već i s onima koja nude programe kojima se njihovi programi mogu nadopuniti.

Integriranje mobilnosti koja omogućava provođenje perioda studija u inostranstvu u programe

Uključivanje mobilnosti koja omogućava provođenje perioda studija u inostranstvu u strukturu kurikuluma olakšava priznavanje. Visokoškolske ustanove mogu:

- odrediti semestar ili godinu u kojoj bi se period studiranja u inostranstvu najbolje uklapio u program (dio studija u kojem je predviđena mogućnost mobilnosti);
- u taj semestar ili godinu smjestiti komponente studijskog programa s ishodima učenja koje je moguće jednostavno stечi u inostranstvu (na primjer međunarodne ili komparativne predmete, dopunske ili izborne predmete, pripremu završnoga ili diplomskog rada, jezične predmete, stručnu praksu);
- odrediti partnerske visokoškolske ustanove u kojima je moguće stечi ishode učenja koji su usklađeni s ishodima učenja ili nadopunjaju ishode učenja matičnoga studijskog programa.

Nota bene

U programu Erasmus+ nekoliko povelja, poput Povelje za visoko obrazovanje Erasmus (obaveze visokoškolske ustanove), Evropske povelje za kvalitetu mobilnosti i Studentske povelje Erasmus (Evropski kodeks dobre prakse za studente u programu Erasmus+), predstavlja okvir za uređivanje mobilnosti koja omogućava provođenje perioda studija u inostranstvu i priznavanje.

4.3. Raspodjela ocjena

Zbog različitih kulturnih i akademskih tradicija evropski obrazovni sistemi razvili su ne samo različite nacionalne ljestvice ocjena, već i različite načine njihove primjene u istoj državi, u različitim područjima ili visokoškolskim ustanovama. Vrlo je važno te razlike uzeti u obzir, a važno je i učiniti ih transparentnima unutar Evropskog prostora visokog obrazovanja kako bi ocjene dodijeljene u svim državama, područjima ili visokoškolskim ustanovama mogle biti ispravno shvaćene i na prikladan način uspoređivane.

Studenti u mobilnosti imaju pravo na pravedno postupanje i transparentnost svojih ocjena pri prenosu bodova s jedne na drugu visokoškolsku ustanovu, s obzirom na to da pristup daljem studiranju, stipendije i druge povlastice mogu zavisiti o nivou uspješnosti. Transparentnost nivoa uspješnosti jednak je važna i za diplomirane studente koji se prijavljuju na konkurs za posao u svojoj ili stranoj državi.

Da bi se osigurala transparentnost i koherentnost informacija o uspješnosti pojedinih studenta, svaka visokoškolska ustanova trebalo bi učiniti dostupnim kao dodatak nacionalnoj skali ocjena ili skali ocjena visokoškolske ustanove i objašnjenu skalu, tablicu sa statističkim podacima o raspodjeli prolaznih ocjena dodijeljenih u okviru programa ili područja studija koje pohađa student (tablica raspodjele ocjena), koja pokazuje kako se skala ocjena zapravo upotrebljava u okviru tog programa. Tablica raspodjelle ocjena prvi je puta predstavljena u Vodiču za korisnike ECTS-a iz 2009. godine, kao zamjena prethodnim skalama ocjena u ECTS-u (A, B, C, D, E), koje se više ne upotrebljavaju.

Čak i u slučajevima kada prenošenje ocjena nije nužno s obzirom na lokalne akademske tradicije inostranih visokoškolskih ustanova, izrada tablice raspodjelle ocjena olakšat će pravedno postupanje prema studentima po njihovu povratku na matičnu visokoškolsku ustanovu. Važno je napomenuti da će dobra praksa omogućiti pristup detaljnim statističkim informacijama o ocjenjivanju ispita i internim ispitnim komisijama kako bi se proces učinio transparentnijim i kako bi se ukazalo na različitosti koje bi mogle upućivati na pitanja za dalje razmatranje.

Partneri u zajedničkim studijskim programima trebali bi se unaprijed usuglasiti u okviru svojih konzorcija o tome na koji će način pristupiti ocjenjivanju i prenosu ocjena.

Tablice raspodjelle ocjena pokazuju kako se na određenoj visokoškolskoj ustanovi primjenjuje postojeća nacionalna skala ili skala visokoškolske ustanove bilo u sistemima sa seleksijskim postupkom ili bez njega i omogućavaju poređenje sa statističkom raspodjelom ocjena u paralelnoj referentnoj grupi druge visokoškolske ustanove. One prikazuju statističku raspodjelu pozitivnih ocjena (prolaz i iznad) dodijeljenih u svakom području studiranja na određenoj visokoškolskoj ustanovi. Važni su i dodatni podatci o stopama uspješnosti na istom nivou agregacije, no oni se ne bi se trebali upotrebljavati pri prenosu.

Tablice raspodjelle ocjena moraju biti razvijene u standardizovanom formatu za referentne grupe studenata upisanih na studijske programe koji pripadaju istom području studija. Takve bi grupe trebale biti prikladne veličine u smislu broja studenata i broja godina uzetih u obzir.

Izrada tablica raspodjele ocjena zadatak je koji će na mnogim visokoškolskim ustanovama biti proveden na centralnom nivou. Ona ne bi trebala izazvati pretjerane poteškoće s obzirom na to da su potrebni podaci uglavnom dostupni putem informacionih sistema visokoškolskih ustanova, a izračunavanje postotaka jednostavno je uz pomoć jednostavnog softvera. Uključuje samo tri koraka:

1. Utvrđivanje referentnih grupa unutar visokoškolske ustanove na osnovu objektivnih i transparentnih kriterija koji bi trebali biti pridruženi izrađenim tablicama raspodjele ocjena. U nedostatku metoda baziranih na uporedivim ishodima učenja predlaže se upotreba klasifikacije ISCED-F, koja sadrži standarizovanu i hijerarhijsku klasifikaciju područja studija. Da bi referentne grupe bile dovoljno velike za statistički relevantno poređenje, predlaže se primjena klasifikacije ISCED na „uskoj“ (eng. narrow) ili „detaljnoj“ (eng. detailed) razini (Institut za statistiku UNESCO-a, 2014.).
2. Izračunavanje absolutnog broja prolaznih ocjena dodijeljenih svakoj referentnoj grupi identificiranih u najmanje posljednje dvije godine. Sjetite se da se podaci o stopama uspešnosti kod ovog izračuna neće upotrebljavati.
3. Izračunavanje raspodjele ocjena u smislu postotaka prolaznih ocjena dodijeljenih referentnoj grupi i računanje kumulativnih postotaka. Rezultat je tablica raspodjele ocjena s postotcima i kumulativnim postotcima za svaku utvrđenu referentnu grupu.

Slijedi ilustrativan primjer tablice ocjena:

Ocjene koje upotrebljava visokoškolska ustanova (od najviše do najniže prolazne ocjene)*	Broj prolaznih ocjena dodijeljenih referentnoj skupini	Postotak svake ocjene s obzirom na ukupan broj dodijeljenih prolaznih ocjena	Kumulativni postotak dodijeljenih prolaznih ocjena
10	50	5%	5%
9	100	10%	15%
8	350	35%	50%
7	300	30%	80%
6	200	20%	100%
Ukupno:	1.000	100%	

*Sistemi ocjenjivanja/pristupi ocjenjivanju mogu bit utvrđeni na nacionalnom nivou.

Uključi li se u prepis ocjena ili dodatak diplomi, tablica će olakšati interpretaciju svake dodijeljene ocjene i neće zahtijevati dalje računanje. U okviru projekta „Evropski sistem konverzije ocjena“ (eng. European Grade Conversion System EGRACONS) razvijeni su primjeri vizuelne prezentacije tablice ocjena.

4.4. Konverzija ocjena

Kada visokoškolske ustanove odluče prenijeti ocjene studenata u mobilnosti, nastavnik nadležan za prenos bodova treba uporediti tablicu raspodjele ocjena u svojoj referentnoj grupi s tablicom koju je druga visokoškolska ustanova izradila za uporednu referentnu grupu. Pozicija svake ocjene unutar dviju tablica može se uporediti, a na osnovu upoređivanja pojedine ocjene mogu se konvertovati.

Obično se rasponi postotaka zastupljenošti pojedinih ocjena preklapaju. Budući da je cilj ovog postupka transparentnost, visokoškolska ustanova trebalo bi unaprijed odlučiti hoće li uzeti u obzir minimalnu, prosječnu ili maksimalnu uporedivu ocjenu unutar raspona koji se preklapaju.

Dodatak 2. sadrži primjere upotrebe konverzije ocjena u praksi.

5

ECTS i cjeloživotno učenje

ECTS i cjeloživotno učenje

Ovo je poglavlje posvećeno ulozi ECTS-a u olakšavanju cjeloživotnog učenja, otvorenih mogućnosti za učenje i priznavanja prethodnog učenja i iskustva.

5.1. Cjeloživotno učenje otvorene mogućnosti za učenje

Okolina za učenje u okviru visokog obrazovanja mijenja se s brzim razvojem raznovrsnih i fleksibilnih mogućnosti za učenje, koje uključuju mješovito učenje (eng. blended learning), nove oblike otvorenoga online učenja, masovne otvorene online kurseve (eng. Massive Open Online Course MOOC), otvorene obrazovne sadržaje (eng. Open Educational Resources OER), učenje kroz rad, samousmjeravano učenje, individualne puteve učenja i trajni profesionalni razvoj (pogledajte poglavlje 3.). Sve veći broj polaznika pohađa pojedinačne komponente studijskih programa, ne težeći pritom sticanju određene kvalifikacije. Visokoškolske ustanove suočene su s potrebom da zadovolje raznovrsnu grupu studenata, te omoguće razvoj individualnih puteva učenja i različite oblike učenja. Posljedično, mnoge visokoškolske ustanove unose raznovrsnost i nude komponente studijskih programa koje uključuju inovativne oblike učenja i podučavanja za sve, uz primjenu novih tehnologija i otvorenih obrazovnih sadržaja.

Snaga ECTS-a u tome je da može biti primijenjen u svim tim kontekstima cjeloživotnog učenja, uz primjenu istih načela određivanja, dodjeljivanja, akumuliranja i prenosa bodova. Kao i pri određivanju bodova koji se vežu uz sastavne dijelove programa, bodovi koji se vežu uz otvoreno učenje i druge oblike cjeloživotnog učenja takođe se baziraju na radnom opterećenju koje je prosječno potrebno za sticanje definisanih ishoda učenja.

Svi pružaoci formalno priznatog visokog obrazovanja (tj. na isti način i u skladu s jednakim standardima kao i konvencionalne visokoškolske ustanove), kao npr. i pružaoci otvorenog učenja, potiču se na primjenu ECTS-a s transparentnim mehanizmima opisanima u ovome Vodiču. Time će se uvelike olakšati prelaz između različitih oblika učenja, priznavanje i prenos, uz povećanje povjerenja polaznika i sudionika u ishode otvorenog učenja.

Nota bene

Trajni profesionalni razvoj (eng. Continuing Professional Development - CPD) u sve je većoj mjeri prepoznat kao ključan za osobe koje rade u regulisanim profesijama. To posebno vrijedi kod profesija u području zdravstva. Trajni profesionalni razvoj ima prekograničnu dimenziju čija je važnost sve veća. Bez obzira na to je li dobrovoljan ili obavezan, stručnjaci i pružaoci obrazovnih usluga doživljavaju ga kao oblik cjeloživotnog učenja. Uključuje formalno, neformalno i informalno učenje kako bi se elementi trajnoga profesionalnog razvoja mogli preoblikovati u kvalifikacije drugog nivoa (kakve se stiču završetkom master studija) ili stručne doktorate (zavisno o nacionalnom zakonodavstvu), on kao praksa koja je u potpunosti stručna ima specifičan karakter: može biti samoupravljan i samoprocjenjivan uz recenziju drugih stručnjaka. Ipak, uzimajući u obzir zapošljivost, trajno pravo na bavljenje profesijom, zadovoljavanje standarda profesije, zaštitu javnosti i, kod zdravstvenih profesija, sigurnost pacijenta, postignuće mora biti mjerljivo, provjerljivo i certifikovano od strane priznatoga/ovlaštenog tijela.

Unutar zajednice za trajni profesionalni razvoj pitanje kako to postići ostaje predmetom rasprave. I Evropski sistem bodova u strukovnom obrazovanju i osposobljavanju (eng. European Credit System for Vocational Education and Training - ECVET) i ECTS smatraju se relevantnim, s obzirom na to da se trajni profesionalni razvoj može smjestiti na bilo koju od osam nivoa Evropskoga kvalifikacionog okvira. Ipak, dodirna tačka između dvaju sistema još nije dovoljno propusna i različite profesije imaju različite „kulture“ i nacionalne „supkulture“. Rasprava o odnosu između dvaju evropskih bodovnih sistema traje i postoji nuda da će dovesti do veće jasnoće primjene bodova pri trajnom profesionalnom razvoju. U međuvremenu, izvođači programa trajnoga profesionalnog razvoja na nivoima od 5. do 8. Evropskoga kvalifikacionog okvira potiču se na razmatranje prikladnosti primjene bodova ECTS-a u svrhu postizanja transparentnosti, priznavanja, akumuliranja i prenosa, uz primjenu metodologije navedene u ovom Vodiču.

Bodovi dodijeljeni za sve oblike visokog obrazovanja, uključujući trajno i profesionalno obrazovanje, mogu biti priznati i akumulirani u svrhu sticanja kvalifikacije ili ne, ovisno o želji studenta i/ili uslovima za dodjeljivanje kvalifikacije. Neki gostujući studenti mogu biti zainteresovani za pohađanje komponente studijskog programa bez želje za sticanjem kvalifikacije, ali dodjeljivanje i evidentiranje bodova može im omogućiti da ih upotrebe kasnije u budućnosti ako požele.

Dokumentovanje svih postignuća u učenju i dodjeljivanje odgovarajućeg broja bodova ECTS-a za određeni nivo učenja omogućava priznavanje tog učenja na transparentan i vjerodostojan način, tako da bodovi mogu doprinijeti sticanju kvalifikacije u budućnosti. Instrumenti vrednovanja i priznavanja u formalnom obrazovanju trebaju se prilagoditi razvoju raznolikijeg, fleksibilnog obrazovnog okruženja, uzmajući u obzir nove oblike otvorenog učenja omogućenog primjenom tehnologije. Ispravna primjena ECTS-a uvelike će unaprijediti i olakšati taj proces.

5.2. Priznavanje prethodnog učenja i iskustva

Visokoškolske ustanove trebale bi biti nadležne za dodjeljivanje bodova za ishode učenja stečene izvan formalnog konteksta učenja, kroz radno iskustvo, volontiranje, studentsko sudjelovanje, samostalno učenje, pod uvjetom da ti ishodi učenja zadovoljavaju uslove za sticanje kvalifikacije ili uslove komponente studijskog programa. Priznavanje ishoda učenja stečenih neformalnim i informalnim učenjem trebalo bi automatski biti popraćeno dodjeljivanjem broja bodova ECTS-a jednakoga onome koji se veže uz odgovarajući dio formalnog programa.

Kao i u formalnom obrazovanju, dodjeljivanju bodova prethodi vrednovanje radi utvrđivanja ostvarenja ishoda učenja. Metode i kriteriji vrednovanja trebaju biti oblikovani na takav način da mjere ostvarenje potrebnih ishoda učenja na određenom

nivou, bez obzira na specifične aktivnosti vezane uz učenje ili radno opterećenje. Na primjer, „sudjelovanje u razrednoj raspravi“ koja se tiče određene teme ne bi bilo uzeto u obzir pri vrednovanju, dok bi odgovarajući ishod učenja u smislu „oblikovanja argumenata pri interakciji s grupom“ bio relevantan. Potrebno je odrediti odgovarajuće osoblje na svakom odjelu/odsjeku koje je formalno ovlašteno i osposobljeno za dodjeljivanje bodova za ishode učenja stečene izvan konteksta formalnog učenja, na osnovu transparentnih kriterija utvrđenih i objavljenih od strane visokoškolske ustanove. Važno je znati da će se od njih očekivati da izvještavaju o svojim odlukama i dokumentuju ih putem redovnih izvještaja odgovarajućoj komisiji ili drugom nadležnom akademskom tijelu (na nivou visokoškolske ustanove ili njegove organizacione jedinice).

Nota bene

Postoji širok raspon metoda vrednovanja pri priznavanju prethodnog učenja i iskustva. Jedan od alata vrednovanja jest metoda portfelja. Portfelji sadrže dokumente koje su pojedinci prikupili kako bi prikazali pojedinačne vještine stečene na različite načine.

Portfelj uključuje skup materijala koji potvrđuju vještine i znanja stečene kroz prethodno iskustvo u neformalnome i informalnom učenju. Sadrži preporuke poslodavaca i mentora; može sadržavati procjenu uspješnosti, biografiju i druge dokumente. Upotrebljavajući portfelj osoba nadležna za vrednovanje analizira niz dostavljenih informacija. Pojedinci koji traže priznavanje prethodnog učenja i iskustva možda će pri pripremi portfelja trebati pomoći i savjet.

Visokoškolske ustanove trebale bi razviti politike priznavanja neformalnoga i informalnog učenja. Te bi politike trebale uključivati elemente poput savjetovanja, povratnog informisanja o rezultatima vrednovanja i mogućnosti ulaganja žalbe. Visokoškolske ustanove trebale bi uspostaviti jedinice za savjetovanje i priznavanje neformalnoga i informalnog učenja. One mogu imati različite oblike u zavisnosti o nacionalnoj praksi ili praksi visokoškolske ustanove (na primjer, mogu postojati unutar pojedinačnih visokoškolskih ustanova ili kao zajednički centri nekoliko

visokoškolskih ustanova). Politike i prakse visokoškolskih ustanova trebaju biti objavljene na uočljivim mjestima na njihovim mrežnim stranicama.

Priznavanje neformalnoga i informalnog učenja pridonosi socijalnoj uključivosti visokoškolskih ustanova. Širenje mogućnosti pristupa za pojedince iz profesionalnog života i niza netradicionalnih okruženja za učenje pomaže pri ostvarenju cjeloživotnog učenja. Visokoškolske ustanove trebaju biti posebno otvorene za priznavanje strukovnog obrazovanja i osposobljavanja.

Proces dodjeljivanja bodova za neformalno i informalno učenje sastoji se od četiri glavna koraka:

1. Početno savjetovanje i usmjeravanje (što proces podrazumijeva za pojedinca koji traži priznavanje; bodovna ograničenja za neformalno/informalno učenje; troškovi, uloge i odgovornosti pojedinca koji traži priznavanje i nastavnika/savjetnika; različiti putevi učenja do sticanja kvalifikacije).
2. Potkrepljivanje (refleksivan proces; razumijevanje ishoda učenja; utvrđivanje vlastitih ishoda učenja; prikupljanje i selekcija dokaza).
3. Priznavanje/vrednovanje (vrednovanje dokaza o sticanju ishoda učenja; kriteriji vrednovanja).
4. Dodjeljivanje bodova (bodovi dodijeljeni ovim procesom jednake su vrijednosti kao bodovi koji se stiču formalnim obrazovanjem).

ECVET

Evropski sistem bodova u strukovnom obrazovanju i osposobljavanju (eng. European Credit System for Vocational Education and Training - ECVET) uspostavljen je prema Preporuci Evropskog parlamenta i Vijeća iz 2009. godine (2009/C 155/02).

ECVET je namijenjen olakšavanju prenosa, akumuliranja i priznavanja vrednovanih ishoda učenja pojedinaca kojima je cilj stići kvalifikaciju u strukovnom obrazovanju i osposobljavanju.

Poput ECTS-a, ECVET polaznicima olakšava i podržava upire ih u oblikovanju vlastitih puteva učenja uz akumuliranje bodova - bilo unutar određene obrazovne ustanove, između obrazovnih ustanova, između država i između različitih obrazovnih podsistema i konteksta učenja (tj. formalnog, neformalnog i informalnog učenja) - i pomaže im pri nadogradnji vlastitih individualnih stilova učenja i iskustava.

Kao i ECTS, ECVET se bazira na ideji 60 bodova, no dodjeljivanje je bodova drugačije. ECVET se često upotrebljava za evidentiranje i akumuliranje vrednovanih ishoda učenja bez pretvaranja u bodove. Dakle, umjesto na pretvaranju u bodove, priznavanje učenja iz strukovnog obrazovanja i osposobljavanja treba se bazirati na ishodima učenja.

6

ECTS i osiguravanje kvalitete

ECTS i osiguravanje kvalitete

U ovome je poglavlju opisano kako ECTS pridonosi unapređenju kvalitete visokoškolskih ustanova, a navedeni su i primjeri evaluacije primjene ECTS-a.

Za osiguravanje kvalitete primarno je odgovorna svaka visokoškolska ustanova, u skladu s dogovorom ministara nadležnih za obrazovanje država sudionica Bolonjskog procesa (Saopštenje iz Berlina, 2003.). Unutrašnje osiguravanje kvalitete uključuje sve postupke koje provode visokoškolske ustanove kako bi osigurala da kvaliteti njihovih programa i kvalifikacija bude u skladu s njihovim vlastitim odredbama i onima drugih relevantnih tijela, poput agencija za osiguravanje kvalitete. Vanjsko vrednovanje kvalitete koje provode agencije za osiguravanje kvalitete pruža povratne

informacije visokoškolskim ustanovama i informacije sudionicima. Načela i procesi osiguravanja kvalitete primjenjuju se na sve oblike učenja i podučavanja (formalno, neformalno, informalno; novi oblici učenja, podučavanja i vrednovanja). Evropski standardi i smjernice za osiguravanje kvalitete u Evropskom prostoru visokog obrazovanja (eng. European Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area ESG, ENQA, 2005.) potiču unutrašnje i vanjsko osiguravanje kvalitete.

Nota bene

„Evropski standardi i smjernice (ESG) skup su standarda i smjernica za unutrašnje i vanjsko osiguravanje kvalitete u visokom obrazovanju. Oni nisu standardi kvalitete, niti propisuju kako se provode postupci osiguravanja kvalitete, već daju smjernice koje pokrivaju područja ključna za pružanje kvalitetnog visokog obrazovanja. Potrebno ih je sagledati u širem kontekstu koji uključuje kvalifikacione okvire, ECTS i dodatak diplomi, koji također pridonose promociji transparentnosti i međusobnog povjerenja u visokom obrazovanju u Evropskom prostoru visokog obrazovanja.“

Standardi 1.2., 1.3., 1.4. i s njima povezane smjernice odnose se na područja povezana s ECTS-om (tačnije, izradu programa, učenje usmjereno na studenta, podučavanje i vrednovanje te upisivanje, napredovanje, priznavanje i certifikovanje).

Dobra praksa u primjeni ECTS-a pomoći će visokoškolskim ustanovama da unaprijede kvalitetu svojih programa i svoje ponude vezane uz mobilnost u svrhu učenja. Stoga osiguravanje kvalitete primjene ECTS-a treba biti provedeno uz odgovarajuće procese procjene (na primjer praćenje, unutrašnje i vanjsko vrednovanje kvalitete i prikupljanje povratnih informacija od studenata) i trajno unapređivanje kvalitete. Pri procjeni uspješnosti programa (uključujući ishode učenja, radno opterećenje i metode vrednovanja) upotrebljavat će se niz pokazatelja. Oni mogu uključivati visoke

stope odustajanja od studija ili neuspješnosti, kao i duže vrijeme potrebno za završetak studija. Program se može smatrati uspješnim kad su njegovi ciljevi ostvareni u određenom roku, odnosno kad studenti steknu defisane ishode učenja, akumuliraju potrebne bodove i steknu kvalifikaciju kako je planirano programom. Ipak, pri svakoj analizi važno je kritički pristupiti tim elementima, s obzirom na to da oni mogu ukazivati i na neefikasno planiranje ili izvođenje programa ili neodgovarajuće mjere podrške studentima.

Sljedeći pokazatelji mogu se upotrebljavati pri ocjeni kvalitete primjene ECTS-a:

- komponente studijskih programa povezane su s odgovarajućim ishodima učenja te su dostupne jasne informacije o njihovom nivou, bodovima, izvođenju i vrednovanju;
- studije je moguće završiti u službeno određenom roku (tj. radno opterećenje koje se veže uz akademsku godinu, semestar, trimestar ili pojedina komponentu programa realistično je);
- godišnjim praćenjem ispituju se sve promjene u obrascima postignuća i postignutih rezultata te je ono po-praćeno odgovarajućom revizijom;
- studentima su dostupne detaljne informacije i savjeti, tako da mogu pratiti pravila napredovanja, koristiti mogućnosti fleksibilnih puteva i odabirati komponente studijskih programa na nivou odgovarajućom za svoju kvalifikaciju;
- studenti su bez odgađanja obavijesteni o svojim rezultatima.

Za studente u mobilnosti i priznavanje to znači da:

- su procesi prenosa bodova uključeni u postupke praćenja, provjere i vrednovanja;
- je odgovarajuće osoblje određeno kao nadležno za pitanja priznavanja i prenosa;
- su ugovori o učenju sklopljeni u svim slučajevima; daljnji tok i sve naknadne promjene podložni su osjetljivim, ali strogim procesima odobravanja;
- dolazni studenti u mobilnosti studiraju dijelove studijskog programa iz postojećeg kataloga predmeta; vrednuju se i ocjenjuju na jednak način kao i domaći studenti;
- su dostupni detaljni prepisi dodijeljenih bodova i ocjena;
- se priznaju svi bodovi vezani uz uspješno položene komponente studijskih programa koji su dio konačne verzije odobrenog ugovora o učenju; rezultati se objavljaju i prenose bez odgađanja;
- postoje tablice ocjena koje služe interpretiranju dodijeljenih ocjena, tako da se ocjene (a ne samo bodovi) ispravno navode uz konačno stечenu kvalifikaciju.

Predstavnici studenata trebali bi se aktivno angažirati u procesima osiguravanja kvalitete primjene ECTS-a, i to:

- u unutrašnjem osiguravanju kvalitete, pri čemu su studenti izvor informacija (redovno sudjelujući u anketama, fokus-grupama), sudjeluju u pripremi izvještaja o samoprocjeni visokoškolskih ustanova, aktivno sudjeluju u tijelima odgovornima za procese unutrašnjeg osiguravanja kvalitete i praćenja određivanja bodova ECTS-a;
- u vanjskom osiguravanju kvalitete, pri čemu su studenti članovi komisija za vanjsko vrednovanje visokoškolskih ustanova i/ ili programa.

7

ECTS i ključni dokumenti

ECTS i ključni dokumenti

Primjena ECTS-a popraćena je dokumentima baziranim na načelima navedenima u ovom Vodiču. U ovome su poglavlju predloženi elementi koje bi ti dokumenti trebali sadržavati, s obzirom na to da oni predstavljaju široko upotrebljavan i prihvaćen način razmjene informacija korisnih svim studentima (uključujući studente u mobilnosti i studente koji nisu u mobilnosti), nastavnom i administrativnom osoblju, poslodavcima i drugim sudionicima.

Za potrebe studenata visokoškolske ustanove trebale bi voditi evidenciju njihovih postignuća na transparentan i lako razumljiv način. Stoga je u ovom Vodiču navedeno koje je informacije potrebno uključiti u ključne dokumente da bi se potaknulo bolje razumijevanje između različitih visokoškolskih ustanova i država, unutrašnjih i vanjskih sudionika.

7.1. Katalog predmeta (eng. Course Catalogue)

Katalog predmeta sadržava detaljne, korisniku razumljive i aktualne informacije o okruženju za učenje na visokoškolskoj ustanovi, koje bi trebale biti dostupne studentima prije početka i tokom njihova studiranja, kako bi im se omogućilo da naprave dobar odabir i najefikasnije iskoriste svoje vrijeme. Informacije se tiču, na primjer, ponuđenih kvalifikacija, postupaka učenja, podučavanja i vrednovanja, nivoa programa, komponenti studijskih programa te izvora za učenje. Katalog predmeta trebao bi sadržavati imena lica koje je moguće kontaktirati te informacije o tome kako, kada i gdje je to moguće učiniti.

Katalog predmeta potrebno je objaviti na mrežnim stranicama visokoškolske usta-

nove, navodeći nazive predmeta na nacionalnom (ili regionalnom, ako je relevantno) i engleskom jeziku, tako da svim zainteresiranim stranama bude lako dostupan. Potrebno ga je objaviti dovoljno vremena unaprijed da bi budući studenti mogli napraviti svoj odabir.

Visokoškolska ustanova može slobodno odlučiti o formatu kataloga, kao i o redoslijedu informacija. Ipak, prati li se zajednička struktura navedena niže, katalozi predmeta lakše su uporedivi, a transparentnost je veća. U svakom slučaju, katalog predmeta treba sadržavati opšte informacije o visokoškolskoj ustanovi, podršci studentima, kao i akademske informacije o programima i njihovim pojedinačnim komponentama.

Preporučeni elementi kataloga predmeta

Opšte informacije:

- naziv i adresa
- opis visokoškolske ustanove (uključujući vrstu i status)
- nadležna akademska tijela
- akademski kalendar
- popis ponuđenih programa
- uslovi za upis, uključujući jezičnu politiku, i postupci prijave

Podrška studentima:

- Studentska služba
- smještaj/stanovanje
- prehrana
- troškovi života
- finansijska podrška studentima
- medicinski objekti
- osiguranje
- uslovi za studente s invaliditetom i posebnim potrebama
- organizacija priznavanja mobilnosti koja omogućava provođenje razdoblja studija u inostranstvu i prethodnog učenja (formalnog, neformalnog i informalnog)
- politika određivanja bodova ECTS-a (bodovni okvir visokoškolske ustanove)
- uređenje akademskog usmjeravanja
- uslovi za učenje
- mogućnosti za međunarodnu mobilnost
- praktične informacije za dolazne studente u mobilnosti
- jezični kursevi
- mogućnosti za stručnu praksu
- objekti za sport i slobodno vrijeme
- studentske organizacije

Informacije o programima:

- kvalifikacija koja se stiče
- trajanje programa
- broj bodova
- nivo kvalifikacije prema nacionalnom kvalifikacionom okviru i Evropskome kvalifikacionom okviru
- područje/područja studija (na primjer prema klasifikaciji ISCED-F)
- posebni uslovi za upis (ako je primjenjivo)
- posebno uređenje priznavanja prethodnog učenja (formalnog, neformalnog i informalnog) (ako je primjenjivo)
- odredbe i uslovi za sticanje kvalifikacije, uključujući uslove za završetak studija (ako je primjenjivo)
- profil programa (pogledajte po-
- glavlj o izradi programa)
- ishodi učenja na nivou programa
- dijagram strukture programa s bodovima (60 bodova po akademskoj godini s punim radnim opterećenjem)
- način studiranja (redovno/vanredno/e-učenje itd.)
- odredbe o ispitima i skala ocjena
- dijelovi studija u kojima je predviđena obavezna ili izborna mobilnost (ako je primjenjivo)
- stručna praksa/stručne prakse (ako je primjenjivo)
- učenje kroz rad
- voditelj studija ili ekvivalent
- profili zanimanja lica s diplomom
- pristup daljem studiranju

Za zajedničke programe predlažu se i dodatni elementi:

- informacije o obliku diplome i dopunske isprave o studiju (zajednička/dvostruka/ višestruka)
- članovi konzorcija i njihova uloga
- struktura mobilnosti u okviru programa

Informacije o pojedinačnim komponentama studijskih programa:

- šifra
- naziv
- vrsta (obavezna/izborna)
- nivo (kratki stručni studij/ prvi/ drugi/treći nivo)
- godina studija na kojoj se izvodi (ako je primjenjivo)
- semestar/trimestar u kojem se izvodi
- broj bodova ECTS-a koji nosi
- ime nastavnika
- ishodi učenja
- način izvođenja (licem u lice/na daljinu itd.)
- preduslovi i dodatni uslovi (ako je primjenjivo)
- sadržaj
- preporučena ili potrebna literatura i drugi izvori/alati za učenje
- planirane aktivnosti vezane uz učenje i metode podučavanja
- metode i kriteriji vrednovanja
- jezik podučavanja

7.2. ECTS i ključni dokumenti za mobilnost koja omogućava provođenje razdoblja studija u inostranstvu

Ugovor o učenju/stručnoj praksi predstavlja službeni, obvezujući dogovor između studenta, matične visokoškolske ustanove i strane visokoškolske ustanove/organizacije/preduzeća, kojih se tiču sve aktivnosti vezane uz učenje koje će biti provedene.

Ugovor o učenju/stručnoj praksi i njegove izmjene i dopune moguće je odobriti pomoću digitalnih potpisa ili kopija skeniranih potpisa, poslanih elektronskim putem, u skladu s propisima i praksom visokoškolske ustanove.

7.2.1. Ugovor o učenju (eng. Learning Agreement for credit mobility for studies)

Preporučeni elementi ugovora o učenju:

- ime i kontaktni podaci studenta
- nazivi, adrese i nastavno i/ ili administrativno osoblje za kontakt matičnih i inostranih visokoškolskih ustanova
- područje studija studenta na matičnoj visokoškolskoj ustanovi (šifre prema klasifikaciji ISCED-F)
- nivo studija (kratki stručni studij/ prvi/drugi/treći nivo)
- period studiranja (od/do) na stranoj visokoškolskoj ustanovi
- studijski program u inostranstvu: veza na katalog predmeta strane visokoškolske ustanove
- popis komponenti studijskog programa koje će student pohađati (sa šiframa i bodovima ECTS-a)
- komponente studijskog programa od kojih će student biti oslobođen na matičnoj visokoškolskoj ustanovi ako komponente kojima pristupi u inostranstvu uspješno položi ili odredba da će razdoblje mobilnosti kao cjelina biti priznata (to će, na primjer, biti slučaj s dijelovima studija u kojima je predviđena mogućnost mobilnosti i programima u koje je integrirano obavezno razdoblje studiranja u inostranstvu)
- potpisi triju strana (studenta te odgovornih osoba na matičnoj i stranoj visokoškolskoj ustanovi)

7.2.2. Ugovor o stručnoj praksi (eng. Learning Agreement for work placements)

Ugovor je ključan i pri obavljanju stručne prakse, kao obvezujući dokument u kojem su navedene aktivnosti vezane uz učenje koje će student obaviti u okviru te komponente studijskog programa.

Obaveza je inostrane organizacije da studentu pruži kvalitetnu stručnu praksu, relevantnu za njegov put učenja, s jasno definiranim ishodima učenja, te da mu se po završetku stručne prakse izda potvrda o obavljenoj stručnoj praksi.

Obaveza je matične visokoškolske ustanove da osigura kvalitet i relevantnost stručne prakse, prati napredak studenta i prizna bodove ECTS-a dodijeljene za uspješno stečene ishode učenja.

Ugovor o stručnoj praksi potpisuju tri strane: student, matično visokoškolska ustanova i inostrana organizacija/preduzeće.

Preporučeni elementi ugovora o stručnoj praksi:

- ime i kontaktni podatci studenta
- nazivi, adrese i osobe za kontakt matične visokoškolske ustanove i inostrane organizacije/preduzeća/ itd.
- područje studija studenta na matičnoj visokoškolskoj ustanovi (šifre prema klasifikaciji ISCED-F)
- nivo studija (kratki stručni studij/prvi/drugi/treći nivo)
- vrsta organizacije/preduzeća (privatna/javna/itd.)
- razdoblje osposobljavanja (od/do) u inostranstvu i bodovi ECTS-a
- ishodi učenja koje će polaznik steći po obavljenoj stručnoj praksi
- detaljan program stručne prakse, uključujući zadatke/ obaveze
- broj radnih sati tjedno
- nivo poznавања језика којим се говори у оквиру стручне праксе коју студент има или пристаје стечи до почетка стручне праксе (ако је примјениво)
- uređenje praćenja i plan evaluacije
- odredbe vezane uz promjene ugovora o stručnoj praksi
- uređenje priznavanja на матичној visokoškolskoj ustanovi
- potpisi triju strana (studenta, odgovorne osobe на матичној visokoškolskoj ustanovi и u stranoj organizaciji/preduzeću - uključujući polaznikovog mentora)

7.3. Prepis ocjena (eng. Transcript of Records)

Prepis ocjena sadrži ažurne podatke o napretku studenata u studiranju: o komponentama studijskih programa koje su pohađali, broju bodova ECTS-a koje su stekli i ocjenama koje su im dodijeljene.

Budući da je prepis ocjena ključan dokument za evidentiranje napretka i priznavanje postignuća u učenju, od presudne je važnosti odrediti ko je odgovoran za njegovu izradu, kako se izdaje te kako se dostavlja. Većina visokoškolskih ustanova izvodi prepise ocjena iz svojih baza podataka. Važno je imati na umu da je prepis moguće upotrebljavati i u drugim kontekstima pa informacije trebaju biti iznesene na transparentan, potpun i jasan način.

U slučaju mobilnosti koja omogućava provođenje razdoblja studija u inostranstvu, inostrana visokoškolska ustanova svakom studentu u mobilnosti omogućava dobivanje prepisa ocjena te ga šalje matičnoj visokoškolskoj ustanovi i studentu na kraju njegova razdoblja studiranja, kako bi obavljen rad, dodijeljeni bodovi i lokalne ocjene dobijene za vrijeme perioda mobilnosti bili formalno potvrđeni. Prepis ocjena treba biti poslan u razumno kratkom vremenskom razdoblju nakon objave rezultata studenta na stranoj visokoškolskoj ustanovi (pogledajte poglavlje o mobilnosti koja omogućava provođenje perioda studija u inostranstvu i priznavanju).

Preporučeni elementi prepisa ocjena:

- ime studenta
- lični i/ili kontaktni podaci studenata (ako je primjenjivo)
- naziv i kontakti visokoškolske ustanove
- područje studija studenta i/ili naziv programa
- trenutna godina studija
- komponente studijskog programa koje je student pohađao na visokoškolskoj ustanovi (sa šiframa, bodovima i lokalnim ocenama)
- opis sistema ocjenjivanja visokoškolske ustanove
- informacije o raspodjeli ocjena za utvrđenu referentnu grupu
- datum izdavanja i potpis odgovorne osobe

Matična visokoškolska ustanova studentu treba omogućiti dobivanje prepisa ocjena (ili ekvivalentnog dokumenta/pristupa bazi podataka), bez daljih potraživanja, u razumnom vremenskom roku. Na taj se način osigurava jasnoća ishoda priznavanja perioda mobilnosti u inostranstvu.

U slučaju studiranja preporučuje se uključivanje nadomještenih komponenti matičnoga studijskog programa, pripadajućeg broja bodova i, ako je primjenjivo, konvertovanih ocjena koje su studentu dodijeljene u inostranstvu.

Kada se period mobilnosti priznaje kao cjelina, a ne svaka komponenta pojedinačno, matična visokoškolska ustanova treba samo evidentirati broj bodova, lokalne ocjene (ako je primjenjivo) i ishode učenja definisane za cijelo razdoblje mobilnosti.

U slučaju stručne prakse prepis ocjena matične visokoškolske ustanove sadržavat će najmanje one informacije koje su nužne za ispunjavanje svih dogovora o priznavanju koji su dio ugovora o stručnoj praksi sklopljenoga prije razdoblja mobilnosti. To može uključivati odobravanje konkretnog broja bodova, ocjene, itd.

7.4. Potvrda o obavljenoj stručnoj praksi (eng. Work Placement Certificate)

Svrha je potvrde o obavljenoj stručnoj praksi osiguravanje transparentnosti i isticanje vrednosti iskustva stručne prakse. Dokument izdaje inostrana organizacija/poslovna organizacija nakon što polaznik završi stručnu praksu, a moguće ga je nadopunjavati drugim dokumentima, poput pisama preporuke.

Preporučeni elementi potvrde o obavljenoj stručnoj praksi:

- ime studenta
- početak i kraj stručne prakse
- naziv organizacije/poslovne organizacije
- detaljan program stručne prakse, popis zadataka
- kontaktni podaci organizacije/ poslovne organizacije (ulica, grad, država, telefon, adresa elektroničke pošte, mrežne stranice)
- stečena znanja, (intelektualne i praktične) vještine i kompetentnost (stečeni ishodi učenja)
- vrsta organizacije/poslovne organizacije (privatni/javni/ civilni sektor/...)
- procjena uspješnosti studenta
- datum izdavanja, ime i potpis odgovorne osobe u inostranoj organizaciji/poslovnoj organizaciji

A photograph showing a group of four people, three men and one woman, gathered around a computer monitor. They are all looking down at the screen, which is not visible to the viewer. The man on the far left is wearing a light-colored sweater and jeans. The man next to him is wearing a white shirt and jeans. The woman is wearing a light-colored top and jeans. The man on the far right is wearing a light-colored shirt and jeans. The background is dark and out of focus.

Zahvale

Zahvale

Ovaj Vodič baziran je na opsežnom radu obavljenom proteklih godina u okviru Bolonjskog procesa i u pojedinačnim državama. Bilo bi nemoguće odati priznanje svim organizacijama i pojedincima koji su u tome sudjelovali.

Europska komisija želi posebno zahvaliti članovima Ad hoc radne grupe za doradu Vodiča za korisnike ECTS-a, koju su imenovale države Evropskog prostora visokog obrazovanja i uključene organizacije, za njihovu podršku i predanost:

Ivan Babyn (Ukrajina)

Tim Birtwistle (Ujedinjeno Kraljevstvo)

Regine Bolter (Austrija)

Howard Davies (Udruga evropskih univerziteta, eng. European University Association EUA)

Beatrice Delpouve (Francuska)

Roza Dumbraveanu (Moldavija)

Luc Fran^ois (Belgija)

Volker Gehmlich (Njemačka)

Nerses Gevorgyan (Armenija)

Judit Hidasi (Mađarska)

Maria Kelo (Evropska asocijacija za osiguravanje kvalitete u visokom obrazovanju, eng. European Association for Quality Assurance in Higher Education ENQA)

Eliane Kotler (Francuska)

Sandra Kraze (Evropska asocijacija visokoškolskih ustanova, eng. European Association of Institutions in Higher Education EURASHE)

Janerik Lundquist (Švedska)

Raimonda Markeviciene (Litva)

Lene Oftedal (Norveška)

John Reilly (Ujedinjeno Kraljevstvo)

Maria Sticchi Damiani (Italija)

Anthony Vickers (Ujedinjeno Kraljevstvo)

Nevena Vuksanović (Evropska studentska unija, eng. European Students Union ESU)

Robert Wagenaar (Nizozemska)

Dodatak 1.

Rječnik pojmova

Rječnik pojmoveva

A

Akumulacija bodova (eng. *accumulation of credits*)

Proces skupljanja bodova dodjeljenih za sticanje ishoda učenja vezanih uz komponente studijskih programa u formalnim kontekstima i za druge aktivnosti vezane uz učenje provedene u informalnim i neformalnim kontekstima. Student može akumulirati bodove radi sticanja kvalifikacije, u skladu sa zahtjevima visokoškolske ustanove koja dodjeljuje kvalifikaciju, ili radi dokumentovanja ličnih postignuća za potrebe cjeloživotnog učenja.

B

Bod ECTS-a (eng. *credit*)

Bodovima ECTS-a izražava se obim učenja na bazi definisanih ishoda učenja i pripadajućega radnog opterećenja. *Ishodima učenja i pripadajućem radnom opterećenju* koji se vežu uz jednu akademsku godinu s punim radnim opterećenjem ili njezin ekvivalent pripisuje se 60 bodova ECTS-a, što obično podrazumejava određen broj komponenti studijskog programa kojima se bodovi pripisuju (na osnovu ishoda učenja i radnog opterećenja). Bodovi se u pravilu izražavaju cijelim brojevima.

C

Cjeloživotno učenje (eng. *life-long learning*)

Sve aktivnosti vezane uz učenje preduzete tokom života s ciljem unapređenja znanja, vještina i kompetentnosti u okviru ličnog, građanskog, društvenog i/ili profesionalnog djelovanja pojedinca (Savjetovanje (2001.) 678).

Programi i usluge koje pridonose cjeloživotnom učenju u okviru visokog obrazovanja mogu uključivati redovne programe,

trajno obrazovanje, večernju nastavu, posebne programe za vanredne polaznike, pristup knjižnicama/ostalim obrazovnim sadržajima, učenje na daljinu, programe osposobljavanja, usmjeravanje i savjetovanje te druge aktivnosti i inicijative.

D

Dio studija u kojemu je predviđena mogućnost mobilnosti (eng. *mobility window*)

Dio studija u kojemu je predviđena mogućnost mobilnosti odnosi se na vremenski period predodređen za međunarodnu mobilnost studenata koje je sastavni dio studijskog programa (Ferencz et al., 2013.).

Dodjela bodova (eng. *award of credits*)

Postupak kojim se studentima i drugim polaznicima formalno dodjeljuju bodovi pripisani kvalifikaciji i/ili njezinim dijelovima pod uslovom da su stekli definisane ishode učenja. Na državnim je tijelima da odrede koje ustanove imaju pravo dodjeljivanja bodova ECTS-a. Bodovi se dodjeljuju pojedinačnim studentima nakon što završe potrebne aktivnosti vezane uz učenje i steknu definisane ishode učenja, što je potom dokazano odgovarajućim vrednovanjem. U slučaju da su studenti i drugi polaznici stekli ishode učenja u drugom formalnom, neformalnom ili informalnom kontekstu učenja ili u drugom vremenskom razdoblju, bodovi im mogu biti dodijeljeni na osnovu vrednovanja i priznavanja tih ishoda učenja.

Dokument o mobilnosti Europass (eng. *Europass Mobility*)

Europass uključuje pet dokumenata (biografiju, jezični pasoš, dokument o mobilnosti, dodatak svjedodžbi i dodatak diplomi) kojima je cilj učiniti vještine i kvalifikacije jasno i lako razumljivim u Evropi. U dokumentu o mobilnosti bilježe se znanja i vještine stečene u drugoj evropskoj državi, a popunjavaju ga ustanove/organizacije uključene u mobilnost pojedinca (matična i inostrana ustanova/ organizacija).

Dodatak diplomi (Dopunska isprava o studiju) (eng. *Diploma Supplement*)

Dodatak diplomi (dopunska isprava o studiju) dokument je koji se pridružuje diplomi u visokom obrazovanju, a sadržava standardizovan opis vrste, nivoa, konteksta, sadržaja i statusa studija koji je završila osoba kojoj se dodjeljuje diploma. Izdaju je visokoškolske ustanove u skladu sa standardima koje su donijeli Evropska komisija, Vijeće Europe i UNESCO. Dodatak diplomi jedan je od alata za postizanje transparentnosti u okviru Europassa.

Sadrži sljedećih osam grupa podataka:

- podaci o nosiocu kvalifikacije
- podaci o kvalifikaciji
- podaci o nivou i ulozi kvalifikacije
- podaci o sadržaju i postignutim rezultatima
- ovjera dopunske isprave o studiju
- podaci o nacionalnom sistemu visokog obrazovanja (preuzeti od nacionalnih izvještajnih centara o akademskoj potkrepljivosti i priznavanju visokoškolskih kvalifikacija (eng. *National Academic Recognition Information Centres NARIC*))
- ostali relevantni podatci.

Diplomirani u svim državama sudionica-ma Bolonjskog procesa imaju pravo na automatsko i besplatno primanje dodatka diplomi na jednom od službenih jezika Evropske unije.

Dublinski deskriptori (eng. *Dublin Descriptors*)

Dublinski su deskriptori opisa nivoa predstavljeni 2003. i usvojeni 2005. godine kao Kvalifikacioni okvir Evropskog prostora visokog obrazovanja. Sastoje se od opštih navoda koji se odnose na tipično očekivana postignuća i sposobnosti povezane sa završetkom svakog od (bolonjskih) nivoa. Opisi omogućavaju razlikovanje različitih nivoa u širem i opštem smislu. Uključuju sljedećih pet komponenti:

- znanje i razumijevanje,
- primjena znanja i razumijevanja,
- prosuđivanje,
- komunikacija,
- vještine za cjeloživotno učenje.

Erasmus+

Program Evropske unije za obrazovanje, osposobljavanje, mlade i sport za razdoblje od 2014. do 2020. godine (Uredba (EU) br. 1288/2013).

Evropski kvalifikacioni okvir za cjeloživotno učenje (eng. *European Qualifications Framework for Lifelong Learning EQF*)

Evropski kvalifikacioni okvir za cjeloživotno učenje zajednički je evropski referentni okvir koji omogućava državama Evropske unije da međusobno povezuju svoje sisteme kvalifikacija. Evropski parlament i Vijeće usvojili su ga 23. aprila 2008. godine. Evropski kvalifikacioni okvir uključuje osam referentnih nivoa baziranih na ishodima učenja, koji su definisani u smislu znanja, vještina i kompetentnosti. Njegovom primjenom naglasak s faktora poput trajanja učenja ili vrste ustanove prelazi na ono što lice koje je steklo kvalifikaciju zaista zna i može učiniti. Kvalifikacije postaju prepoznatljivije i razumljivije kroz različite države i sisteme u Evropskoj uniji.

Evropski prostor visokog obrazovanja (eng. *European Higher Education Area EHEA*)

Evropski prostor visokog obrazovanja osnovan je na desetoj godišnjici Bolonjskog procesa u martu 2010. godine, tokom ministarske konferencije u Budimpešti i Beču. U skladu s glavnim ciljem Bolonjskog procesa od njegova početka 1999. godine, namjena je EHEA-e osigurati lakšu uporedivost, kompatibilnost, povezanost i privlačnost sistema visokog obrazovanja u Evropi.

Evropski sistem bodova u strukovnom obrazovanju i ospozobljavanju (eng. *European Credit System for Vocational Education and Training ECVET*)

Cilj je ECVET-a omogućavanje prenosa, priznavanja i akumuliranje ishoda učenja radi sticanja kvalifikacije. Riječ je o decentralizovanom sistemu koji se bazira na dobrovoljnem sudjelovanju država članica

i sudionika u strukovnom obrazovanju, u skladu s nacionalnim zakonodavstvom i propisima. On pruža metodološki okvir za opisivanje kvalifikacija u smislu ishoda učenja uz primjenu skupova, omogućavajući određivanje prenosivih bodova u državama članicama s različitim obrazovnim i kvalifikacionim okvirima. ECVET se bazira na partnerskim ugovorima vezanimi uz transparentnost kvalifikacija i međusobnom povjerenju sudionika (ECVET, 2010.).

Evropski sistem prenosa i akumulacije bodova (eng. *European Credit Transfer and Accumulation System ECTS*)

Sistem usmjeren na polaznika namijenjen akumuliranju i prenosu bodova, baziran na načelu transparentnosti procesa učenja, podučavanja i vrednovanja. Cilj mu je olakšati planiranje, provođenje i evaluaciju studijskih programa i mobilnosti studenata priznavanjem postignuća u učenju, kvalifikacija i perioda učenja.

Fleksibilnost (eng. *flexibility*)

Odnosi se na mjeru kojima se pružanje visokog obrazovanja čini fleksibilijim. Iza tog koncepta stoji ideja da se visoko obrazovanje učini dostupnim većem broju ljudi i da se poveća prilagodljivost različitim načinima života u modernim društvima. Također, pojам se veže uz fleksibilnost u izradi programa/kurikuluma i pristupima učenju i podučavanju.

Formalno učenje (eng. *formal learning*)

Učenje koje je obično povezano s ustanovom za obrazovanje ili ospozobljavanje, struktuirano je (u smislu ciljeva učenja, vremena učenja i podrške učenju) i vodi certifikovanju. Formalno je učenje iz perspektive polaznika namjerno.

I

Informalno učenje (eng. *informal learning*)

Učenje koje je rezultat dnevnih aktivnosti vezanih uz posao, porodicu ili slobodno vrijeme i koje nije organizovano ili strukturirano u smislu ciljeva, vremena ili podrške učenju. Iz perspektive pojedinka može biti nemamjerno. Primjeri ishoda učenja stečenih informalnim učenjem su: vještine stečene kroz životno i radno iskustvo, vještine vođenja projekta, informaciono-komunikacione vještine stečene kroz posao, naučeni jezici, interkulturnalne vještine stečene tokom boravka u drugoj državi, informaciono-komunikacione vještine stečene nezavisno o poslu, vještine stečene kroz volontiranje, kulturne aktivnosti, sport, rad mladih i aktivnosti kod kuće, poput brige o djetetu (Preporuke Vijeća 2012/C 398/01).

Ishod učenja (eng. *learning outcome*)

Navod (izjava) o tome šta po jedinac zna, razumije i može učiniti po završenom procesu učenja. Ostvarenje ishoda učenja mora biti vrednovano pomoću postupaka baziranih na jasnim i transparentnim kriterijima. Ishodi učenja vežu se uz pojedine komponente programa i uz programe u cjelini. Također, primjenjuju se u kontekstu Evropskoga kvalifikacionog okvira i nacionalnih kvalifikacionih okvira pri opisivanju nivoa pojedine kvalifikacije.

K

Katalog predmeta (eng. *Course Catalogue*)

Katalog predmeta uključuje detaljne, korisniku razumljive i aktualne informacije o okruženju za učenje na visokoškolskoj ustanovi (opšte informacije o visokoškolskoj ustanovi, podršci studentima, kao i akademske informacije o

programima i njihovim pojedinačnim komponentama), koje trebaju biti dostupne studentima prije početka i tokom njihova studiranja kako bi im se omogućilo da naprave dobar odabir i najefikasnije iskoriste svoje vrijeme.

Katalog predmeta potrebno je objaviti na mrežnim stranicama visokoškolske ustanove, navodeći nazive predmeta na nacionalnom (ili regionalnom, ako je relevantno) i na engleskom jeziku, tako da svim zainteresovanim stranama bude lako dostupan. Visokoškolska ustanova može slobodno odlučiti o formatu kataloga, kao i o redoslijedu informacija. Potrebno ga je objaviti dovoljno vremena unaprijed da bi budući studenti mogli napraviti svoj odabir.

Kompetencija (eng. *competence*)

Evropskim kvalifikacionim okvirom (EQF) kompetencija (eng. *competence*) je definisana kao sposobnost primjene znanja, vještina i ličnih, društvenih i/ili metodoloških sposobnosti u situacijama rada ili studiranja te pri profesionalnome i ličnom razvoju. U kontekstu EQF-a opisana je u smislu odgovornosti i samostalnosti.

Razvoj kompetencija cilj je svih obrazovnih programa. Kompetencije se razvijaju u okviru svih komponenti studijskih programa i vrednuju na različitim stepenima programa. Neke su kompetencije povezane s određenim područjem (specifične za područje studija), druge su generičke (zajedničke različitim programima). Razvoj kompetencija obično se odvija ciklički i na integriran način tokom cijelog programa.

Komponenta studijskog programa (eng. *educational component*)

Samostalno i formalno strukturisano iskušto učenja (poput predmeta, modula ili stručne prakse).

Kriteriji vrednovanja (eng. *assessment criteria*)

Opisi onoga što se očekuje od polaznika da učini i na kojem nivou kako bi pokazao da je stekao određeni ishod učenja.

Metode i kriteriji vrednovanja povezani s određenom komponentom studijskog programa moraju biti prikladni i usklađeni s ishodima učenja koji su za tu komponentu definisani, kao i s provedenim aktivnostima vezanima uz učenje.

Kvalifikacija (eng. *qualification*)

U visokom obrazovanju kvalifikacija se iskazuje stručnim ili akademskim nazivom ili akademskim stepenom, a dokazuje se diplomom ili drugom javnom ispravom izdanom od strane ovlaštene pravne osobe kojom se potvrđuje uspešan završetak akreditovanog studijskog programa.

Kvalifikacioni okvir Evropskog prostora visokog obrazovanja (eng. *Framework for Qualifications of the European Higher Education Area QF-EHEA*)

U Evropskom prostoru visokog obrazovanja postoje kvalifikacioni okviri na dva nivoa. Metaokvir (QF-EHEA) usvojen je 2005. godine i sve države članice obavezale su se razviti nacionalne kvalifikacione okvire usklađene s tim okvirom.

Nacionalni kvalifikacioni okvir za visoko obrazovanje obuhvaća sve kvalifikacije u sistemu visokog obrazovanja. Prikazuje očekivane ishode učenja za pojedinu kva-

lifikaciju i način na koji se polaznici mogu „kretati“ između kvalifikacija.

Cilj je QF-EHEA-e organizovati nacionalne visokoobrazovne kvalifikacije u metaokvir cijelog evropskog prostora. Unutar tog okvira kvalifikacije su određene prema nivoima složenosti i zahtjevnosti (diplomirani (bečeler), master (magistar), doktor nauka/ umjetnosti).

U QF-EHEA-i utvrđene su četiri glavna nivoa opisana Dublinskim deskriptorima. Oni sadržavaju opšte navode o tipično očekivanim postignućima i sposobnostima povezanima sa završetkom svakog nivoa. Nivo kratkog stručnog studija, prvi i drugi nivo (ciklus) određeni su i rasponima bodovala.

Masovni otvoreni online kursevi (eng. *Massive Open Online Courses MOOCs*)

Kursevi s otvorenim pristupom na koje se moguće besplatno prijaviti, a izvode se *online*, uglavnom uz podršku drugih polaznika ili automatiziranu podršku. Često imaju velik broj polaznika.

Metode vrednovanja (eng. *assessment methods*)

Niz pismenih, usmenih i praktičnih testova/ispita, projekata, izvedbi, prezentacija i portfelja, koji se upotrebljavaju za procjenu napretka studenta i dokazivanje ostvarenja ishoda učenja koji se vežu uz određenu komponentu studijskog programa (predmet/ modul).

Mobilnost koja omogućava provođenje perioda studija u inostranstvu (eng. *credit mobility*)

Mobilnost studenata na razmjeni, koji određeno vremensko razdoblje provedu

na stranoj visokoškolskoj ustanovi, a to-kom tog razdoblja mogu obavljati aktivnosti na bazi kojih im se dodjeljuju bodovi, koje im potom priznaje matično visokoškolska ustanova.

Mobilnost koja omogućava sticanje kvalifikacije u inostranstvu (eng. *degree mobility*)

Mobilnost u učenju u svrhu sticanja kvalifikacije, čak i ako je samo dio programa pro-veden u inostranstvu, na primjer u okviru zajedničkih studija (projekt „Mapiranje mobilnosti na univerzitetima“ eng. *Mapping University Mobility*, 2015.).

Mobilnost u svrhu učenja (eng. *learning mobility*)

Podrazumijeva se da mobilnost u svrhu učenja uključuje fizičku mobilnost pri kojoj polaznik/student odlazi na visokoškolsku ustanovu u drugoj državi, gdje pohađa dio ili čitav studijski program. Većina takve mobilnosti događa se u kontekstu planiranih i organiziranih programa. Bodovi ste-čeni u razdoblju takve mobilnosti formalno se priznaju na matičnoj visokoškolskoj ustanovi.

Provodi se i znatna stopa mobilnosti izvan programa razmjene (eng. *freemover*), koja zavisi o inicijativi pojedinca.

Uz fizičku mobilnost, postoje i sve veće mogućnosti za sudjelovanje u virtualnoj mobilnosti. To je moguće u okviru organizovanih udruženih ili zajedničkih kuri-kuluma, otvorenih univerziteta, pomoći otvorenih obrazovnih sadržaja, masovnih otvorenih *online* kurseva (MOOC-ova) ili drugih *online* materijala.

Modul (eng. *module*)

Komponenta studijskog programa u siste-mu u kojemu svaki sastavni dio studijskog programa nosi jednak broj bodova ili nje-gov višekratnik.

Nacionalni kvalifikacioni okvir (eng. *National Qualifications Framework NQF*)

Instrument za klasifikaciju kvalifikacija pre-ma grupi kriterija povezanih s postignutim nivou učenja, kojem je cilj integrisati i ko-ordinirati nacionalne podsisteme kvalifika-cija i unaprijediti transparentnost, pristup sticanju, prohodnost i kvalitetu kvalifikaci-ja te ih uskladiti s potrebama tržišta rada i civilnog društva (Preporuke Vijeća 2012/C 398/01).

Nacionalni kvalifikacioni okviri obuhvataju sve obrazovne kvalifikacije ili sve visokoo-brazovne kvalifikacije, zavisno od politike određene države u obrazovnom sistemu. Pokazuju što se može očekivati od poje-dinaca da znaju, razumiju i mogu učiniti na osnovu određene kvalifikacije (ishoda učenja), kao i kako su kvalifikacije unutar sistema povezane, odnosno kako se poje-dinci mogu „kretati“ među kvalifikacijama u obrazovnom sistemu.

Nacionalne kvalifikacione okvire razvijaju nadležna tijela javne vlasti u određenoj državi u saradnji sa širokim rasponom sudi-onika, uključujući visokoškolske ustanove, studente, nastavno osoblje i poslodavce.

Napredovanje (eng. *progression*)

Proces koji omogućuje polaznicima da prijeđu na viši stepen u procesu sticanja određene kvalifikacije i da pristupe obrazovnim programima koji ih pripremaju za sticanje kvalifikacije višeg nivoa od one koju posjeduju.

Neformalno učenje (eng. *non-formal learning*)

Učenje koje se odvija kroz planirane aktivnosti (u smislu ciljeva učenja i vremena učenja), pri čemu je prisutan neki oblik podrške učenju (na primjer odnos između polaznika i nastavnika). Može uključivati programe za sticanje radnih vještina, pismenosti odraslih i osnovnog obrazovanja osoba koje su napolnile školovanje. Vrlo često neformalno učenje odnosi se na usavršavanja unutar preduzeća (kojima preduzeća osuvremenuju i unapređuju vještine svojih zaposlenih, poput informaciono-komunikacionih vještina), strukturisano *online* učenje (na primjer upotrebom otvorenih obrazovnih sadržaja) i kurseve koje organizuju organizacije civilnog društva za svoje članove, ciljne grupe ili javnost (Ibid.).

Nivo (eng. *cycle*)

Jedan od ciljeva postavljenih Bolonjskom deklaracijom iz 1999. bio je „usvajanje sistema baziranog na dva glavna nivoa, preddiplomskoj i diplomskoj“. U bolonjsku strukturu 2003. godine uključeni su i doktorski studiji kao treći nivo.

U skladu s tim, EHEA je definirala hijerarhiju triju nivoa u visokom obrazovanju (prvi, drugi i treći nivo). Sve visokoobrazovne kvalifikacije u Evropskom prostoru visokog obrazovanja smještaju na neki od tih triju nivoa.

(Obrazovni) program

(eng. *programme (educational)*)

Skup obrazovnih komponenti baziranih na ishodima učenja potrebnih za sticanje određene kvalifikacije.

Određivanje bodova (eng. *allocation of credits*)

Proces pripisivanja broja bodova kvalifikacijama, studijskim programima ili pojedinačnim komponentama studijskih programa. Bodovi se pripisuju kvalifikacijama ili programima u cjelini u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom ili praksom (kada je to prikladno) i u skladu s nacionalnim i/ili Evropskim kvalifikacionim okvirom. Pripisuju se komponentama studijskih programa, kao što su predmeti, završni ili diplomski rad, učenje kroz rad i stručna praksa, u skladu s procijenjenim radnim opterećenjem potrebnim za sticanje ishoda učenja definisanih za svaku od komponenti. Kao baza uzima se 60 bodova ECTS-a po akademskoj godini s punim radnim opterećenjem.

Opis nivoa (eng. *cycle (level) descriptors*)

Opšti navodi o očekivanim ishodima povezanim sa svakom od triju nivoa. Dobar primjer opštih opisa nivoa su tzv. Dublinski deskriptori, koji su jedan od osnova (za jedno s ECTS-om) Kvalifikacionog okvira Evropskog prostora visokog obrazovanja.

Osiguravanje kvalitete (eng. *quality assurance*)

Postupak ili skup postupaka usvojenih na nacionalnom nivou ili nivou obrazovne ustanove radi osiguravanja kvalitete obrazovnih programa i kvalifikacija koje se njima stiču.

Osiguravanjem kvalitete potrebno je stvoriti okolinu za učenje u kojoj su sadržaj programa, mogućnosti i uslovi za učenje primjereni svojoj svrsi. O osiguravanju kvalitete često se govori u kontekstu ciklusa stalnog unapređenja (koji uključuje aktivnosti vezane uz osiguravanje i poboljšavanje kvalitete).

Otvoreni obrazovni sadržaji (eng. Open Educational Resources OER)

Digitalizirani materijali koji su besplatni i otvoreni za nastavnike, studente i osobe koje samostalno uče, za upotrebu i ponovnu upotrebu pri podučavanju, učenju i istraživanju. Uključuju sadržaj učenja, softverske alate za razvijanje, upotrebu i distribuiranje sadržaja te izvršne resurse poput otvorenih licenci. Pojam otvorenih obrazovnih sadržaja također se odnosi na prikupljene digitalne sadržaje koje je moguće prilagođavati i upotrebljavati bez ograničavanja pristupa drugima (Ibid.).

Predmet (eng. course unit)

P Samostalno i formalno strukturisano iskustvo učenja. Treba se bazirati na povezanim i jasnim ishodima učenja, definisanim aktivnostima vezanima uz učenje uskladenima s vremenom dodijeljenim unutar studijskog programa, kao i prikladnim kriterijima vrednovanja.

Potvrda o obavljenoj stručnoj praksi (eng. Work Placement Certificate)

Dokument koji izdaje inostrana organizacija/poslovna organizacija nakon što polaznik završi stručnu praksu, a moguće ga je nadopunjavati drugim dokumentima, poput pisama preporuke. Cilj mu je osigurati transparentnost i istaknuti vrijednost iskustva stručne prakse.

Pravila napredovanja (eng. progression rules)

Skup pravila koja određuju uslove za napredovanje polaznika u procesu sticanja određene kvalifikacije i prema drugim kvalifikacijama.

Prenos bodova (eng. credit transfer)

Proces kojim se omogućava da bodovi koje dodijeli jedno visokoškolska ustanova budu priznati i da se ubroje među zadovoljene uvjete u okviru programa druge visokoškolske ustanove ili da se bodovi stečeni u okviru određenog programa ubroje među zadovoljene uslove u okviru drugog programa.

Prenos (bodova) (eng. transfer (of credits))

Proces u kojem se bodovi dodijeljeni u okviru jednog konteksta (programa, visokoškolske ustanove) priznaju u drugome formalnom kontekstu u svrhu sticanja kvalifikacije. Bodovi dodijeljeni studentima u okviru jednog programa mogu se prenijeti i dodati bodovima stečenima u okviru drugog programa, koji nudi isto ili drugo visokoškolska ustanova. Prenos bodova ključ je uspješne studijske mobilnosti. Visokoškolske ustanove i njihove organizacione jedinice mogu sklapati sporazume kojima se osigurava automatsko priznavanje i prenos bodova.

Prepis ocjena (eng. Transcript of Records)

Ažuran zapis o napretku studenata u studiranju: komponente studijskih programa koje su poхаđali, broj bodova ECTS-a koje su stekli i ocjene koje su im dodijeljene. Riječ je o ključnom dokumentu za evidentiranje napretka i priznavanje postignuća u učenju, uključujući razdoblje koje student provede u mobilnosti. Većina visokoškolskih ustanova prepise ocjena izvodi iz vlastitih baza podataka.

Priznavanje (akademsko priznavanje) (eng. recognition (academic recognition))

Formalno potvrđivanje vrednosti studija, kvalifikacije ili diplome jedne (domaće ili

strane) visokoškolske ustanove od strane druge visokoškolske ustanove u svrhu omogućavanja daljeg studiranja.

Priznavanje se može tražiti i radi ostvarivanja akademske karijere na drugoj visokoškolskoj ustanovi, a u nekim slučajevima i u svrhu drugih oblika zapošljavanja. U kontekstu Evropskog prostora visokog obrazovanja razlikuju se tri glavna nivoa priznavanja i s njima povezanih instrumenata (kako je predloženo Lisabonskom konvencijom i Bolonjskom deklaracijom):

- I. priznavanje kvalifikacija, uključujući prethodno učenje i profesionalno iskušto, radi pristupanja ili ponovnog pristupanja visokom obrazovanju;
- II. priznavanje kratkih razdoblja studija vezanih uz mobilnost studenata, pri čemu je glavni instrument ECTS (Evropski sistem prenosa i akumulacije boda-va);
- III. priznavanje cijelih visokoobrazovnih kvalifikacija, pri čemu je osnovni instrument dodatak diplomi (dopunska isprava o studiju) (Vlasceanu et al., 2004.).

Priznavanje bodova (eng. *recognition of credits*)

Proces u kojem visokoškolska ustanova potvrđuje da ishodi učenja stečeni i vrednovani na drugoj visokoškolskoj ustanovi zadovoljavaju (neke ili sve) uslove određenog programa ili njegove komponente ili uslove za sticanje kvalifikacije.

Priznavanje neformalnoga i informalnog učenja (eng. *recognition of non-formal and informal learning*)

Proces u kojem visokoškolska ustanova potvrđuje da ishodi učenja stečeni i vrednovani u drugom kontekstu (neformalno i informalno učenje) zadovoljavaju (neke ili sve) uslove određenog programa ili njegove komponente ili uslove za sticanje kvalifikacije.

Priznavanje prethodnog učenja i iskustva (eng. *recognition of prior learning and experience*)

Priznavanje ishoda učenja stečenih u razdoblju koje je prethodilo traženju priznavanja, bilo formalnim obrazovanjem ili neformalnim i informalnim učenjem (Preporuke Vijeća 2012/C 398/01).

Priznavanje stručnih kvalifikacija (eng. *recognition of professional qualifications*)

Direktivom 2005/36/EZ postavljena su pravila za države članice EU-a koja se odnose na pristup ili bavljenje regulisanom profesijom po sticanju određenih stručnih kvalifikacija. Direktivom je propisano da država članica domaćin priznaje stručne kvalifikacije stečene u matičnoj državi članici koje omogućavaju nosiocu kvalifikacije da se ondje bavi određenom profesijom u svrhu pristupa i bavljenja određenom profesijom.

Priznavanje stručnih kvalifikacija od strane države članice domaćina omogućuje nosiocima stručnih kvalifikacija da u toj državi članici dobiju pristup profesiji za koju su stekli kvalifikaciju u matičnoj državi te da je obavljaju pod istim uslovima kao i državljeni države članice domaćina (Direktiva 2005/36/EZ).

Put učenja (eng. *learning pathway*)

Put učenja pravac je koji pojedinac odabire, a koji mu omogućava da postupno gradi znanje i stiče željene kompetencije. Put učenja može biti usmjeravan vodstvom i pravilima visokoškolske ustanove (uključujući priznavanje prethodnog učenja i iskustva), a različiti putevi učenja mogu voditi do dodjeljivanja iste kvalifikacije. U suštini se konceptom puta učenja stavlja naglasak na studentov izbor pri postizanju željenih obrazovnih ciljeva.

Radno opterećenje (eng. *workload*)

Procjena vremena koje je pojedincu potrebno za obavljanje svih aktivnosti vezanih uz učenje, poput predavanja, seminara, projekata, vježbi, stručne prakse i samostalnog učenja, koje su potrebne za sticanje definisanih ishoda učenja u formalnom okruženju za učenje. Veza između punoga radnog opterećenja povezanoga s jednom akademskom godinom i 60 bodova ECTS-a često je formalizovana nacionalnim zakonskim odredbama. U većini slučajeva radno opterećenje iznosi između 1500 i 1800 sati po akademskoj godini, što znači da jednom bodu odgovara od 25 do 30 sati rada. Važno je primijetiti da je ovdje riječ o prosječnom radnom opterećenju i da se stvarno vrijeme potrebno za sticanje ishoda učenja razlikuje zavisno od studenta.

Stručna praksa (eng. *work placement*)

Planirano razdoblje sticanja iskustva izvan visokoškolske ustanove (na primjer na radnom mjestu) kojem je cilj pomoći studen-tima da u okviru programa koji pohađaju razviju određene vještine, znanja i razumi-jevanje.

Student (eng. *student*)

Polaznik upisan u formalan stu-dijski program visokoškolske ustanove. Molimo, imajte na umu: pitanje hoće li se u ovom Vodiču govoriti o „stu-dentima“ (eng. *students*) ili „polaznicima“ (eng. *learners*) detaljno je raspravljeno u okviru radne grupe i sa ostalim sudionici-ma. Zbog opšteg pomaka u smjeru veće fleksibilnosti učenja zaključeno je da je u većini konteksta primjereni pojam „polaznik“. Ipak, s obzirom na to da je većina sistema visokog obrazovanja još uvijek organizovana oko formalnih programa namijenjenih jasno definisanom student-skom tijelu, pojmom „student“ obuhvaće-ni su svi polaznici visokoškolskih ustanova (nevezano o tome jesu li redovni ili van-redni, uče li na daljinu, u učionici ili kroz rad, studiraju li zbog sticanja kvalifikacije ili prate pojedinačne komponente studij-skih programa).

Student u mobilnosti izvan programa razmjene (eng. *freemover*)

Student koji dio studija provodi u ino-stranstvu, ali izvan organizovanog pro-grama mobilnosti studenata (kao što je Erasmus+). Student u mobilnosti izvan programa razmjene odabire stranu viso-koškolsku ustanovu i organizuje svoju mo-bilnost na toj visokoškolskoj ustanovi.

Studijski program (eng. *degree programme*)

Skup obrazovnih komponenti koje vode do dodjele kvalifikacije studentu nakon uspješnog ostvarivanja svih postavljenih uslova.

T**Tablica raspodjele ocjena**
(eng. grade distribution table)

Tablice raspodjele ocjena pokazuju kako se postojeća nacionalna skala ili skala visokoškolske ustanove primjenjuje na određenoj visokoškolskoj ustanovi bilo u sistemima sa selepcionim postupkom ili bez njega i omogućavaju upoređivanje sa statističkom raspodjelom ocjena u paralelnoj referentnoj grupi na drugoj visokoškolskoj ustanovi. Prikazuju statističku raspodjelu pozitivnih ocjena (prolaz i iznad) dodijeljenih u svakom području studija na određenoj visokoškolskoj ustanovi.

Trajni profesionalni razvoj (eng. *Continuing Professional Development CPD*)

Kao aspekt cjeloživotnog učenja, ponekad nazivan i „trajnim profesionalnim obrazovanjem”, trajni profesionalni razvoj odnosi se na vještine, znanje i iskustvo koje pojedinac formalno i informalno stiče kroz svoj posao i koje nadograđuje na svoje osnovne kvalifikacije i sposobljavanje. Sve se više u profesionalnim i strukovnim karijerama formalno traži nastavak učenja i razvijanja znanja, vještina i kompetentnosti tokom karijere da bi lica bila u toku s aktualnostima i da bi mogli raditi sigurno, legalno i efikasno. Formalan trajni profesionalni razvoj koji je stručni uslov vrednuje se i dokumentuje. Poslodavci sve češće očekuju formalan i ovjeren zapis o trajnom profesionalnom razvoju pojedinca pa je on posljedično postao važnim dijelom kurikuluma.

U**Učenje kroz rad** (eng. *workbased learning*)

Učenje koje visokoškolska ustanova, njegova komponenta ili drugi pružalac obrazovnih usluga organizira na radnom mjestu, obično uz nadzor osobe zaposlene u istom preduzeću i nastavnika (Škotsko vijeće za financiranje, 2015.).

Ugovor o učenju/stručnoj praksi (eng. *Learning Agreement*)

Formalan ugovor triju strana uključenih u mobilnost studenta, maticne visokoškolske ustanove i strane visokoškolske ustanove ili organizacije/preduzeća kojim se olakšava organizacija i priznavanje mobilnosti koja omogućava provođenje razdoblja studija u inostranstvu. Ugovor potpisuju tri strane prije početka razdoblja mobilnosti, a njegova je namjena dati studentu potvrdu da će bodovi koje uspješno stekne tokom perioda mobilnosti biti priznati.

V**Virtualna mobilnost** (eng. *virtual mobility*)

Prekogranično e-učenje (tj. praćenje predmeta namijenjenih učenju na daljinu koje nudi inostrana visokoškolska ustanova). Virtualna mobilnost može biti korisna pri podsticanju i nadopunjavanju fizičke mobilnosti. Može imati važnu ulogu u internacionalizacionoj strategiji određene visokoškolske ustanove (projekt „Mapiranje mobilnosti na univerzitetima“ eng. *Mapping University Mobility*, 2015.).

Vrednovanje (eng. *validation*)

Proces u kojem ovlašteno tijelo potvrđuje da je pojedinac stekao ishode učenja u skladu s relevantnim standardom, a sastoji se od četiriju zasebnih faza:

1. **identifikovanje** iskustava pojedinca kroz razgovor;
2. **dokumentovanje** da bi iskustva pojedinca postala vidljiva;
3. formalno **vrednovanje** tih iskustava;
4. **izdavanje potvrde** o rezultatima vrednovanja, što može voditi do djelomične ili cijelovite kvalifikacije (Preporuke Vijeća 2012/C 398/01).

koja izvode zajednički studij, na nacionalnom nivou prihvaćen kao priznata diploma zajedničkog studija (EQAR, 2015.).

Zajednički studij (eng. joint programme)

Kurikulum koji zajednički koordiniraju i nude različite visokoškolske ustanove, a vodi dvostrukoj/višestrukoj ili zajedničkoj diplomi (Ibid.).

Z

Zajednička diploma (eng. *joint degree*)

Jedinstven dokument koji dodjeljuju visokoškolske ustanove

Dodatak 2. Primjeri: konverzije ocjena

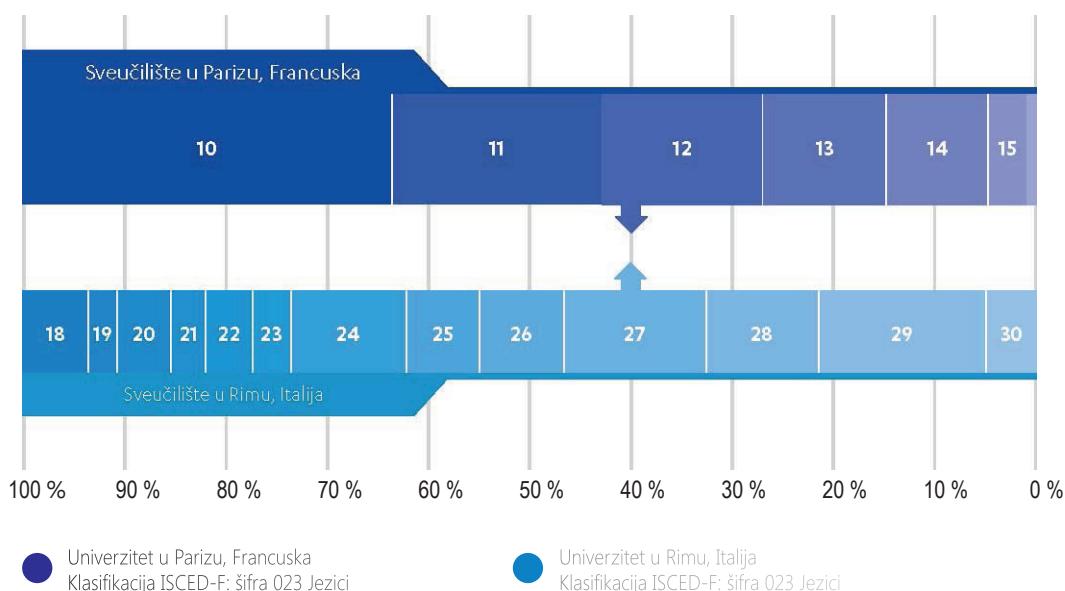

Primjeri: konverzije ocjena⁵

1. Konverzija ocjena na bazi dviju tablica raspodjele ocjena dviju referentnih grupa koje pripadaju različitim nacionalnim sistemima ocjenjivanja:

Referentna grupa A u Italiji (prolazne ocjene u rasponu od 18 do 30 s pohvalom) Referentna grupa/područje studija: prema klasifikaciji ISCED šifra 023 Jezici

Referentna grupa B u Francuskoj (prolazne ocjene u rasponu od 10 do 15) Referentna grupa/područje studija: prema klasifikaciji ISCED šifra 023 Jezici

U ovome se slučaju rasponi postotaka ocjena preklapaju. Visokoškolska ustanova trebalo je unaprijed odlučiti hoće li uzeti u obzir minimalnu, prosječnu ili maksimalnu uporedivu ocjenu unutar raspona koji se preklapaju. Dakle, da je Univerzitet u Rimu unaprijed odlučio da će uzeti minimum ili prosjek, ocjena studenta bila bi 27, a da su odlučili upotrijebiti maksimum, ocjena studenta bila bi 28.

⁵ Za dodatne primjere molimo da posjetite mrežne stranice Vodiča za korisnike ECTS-a

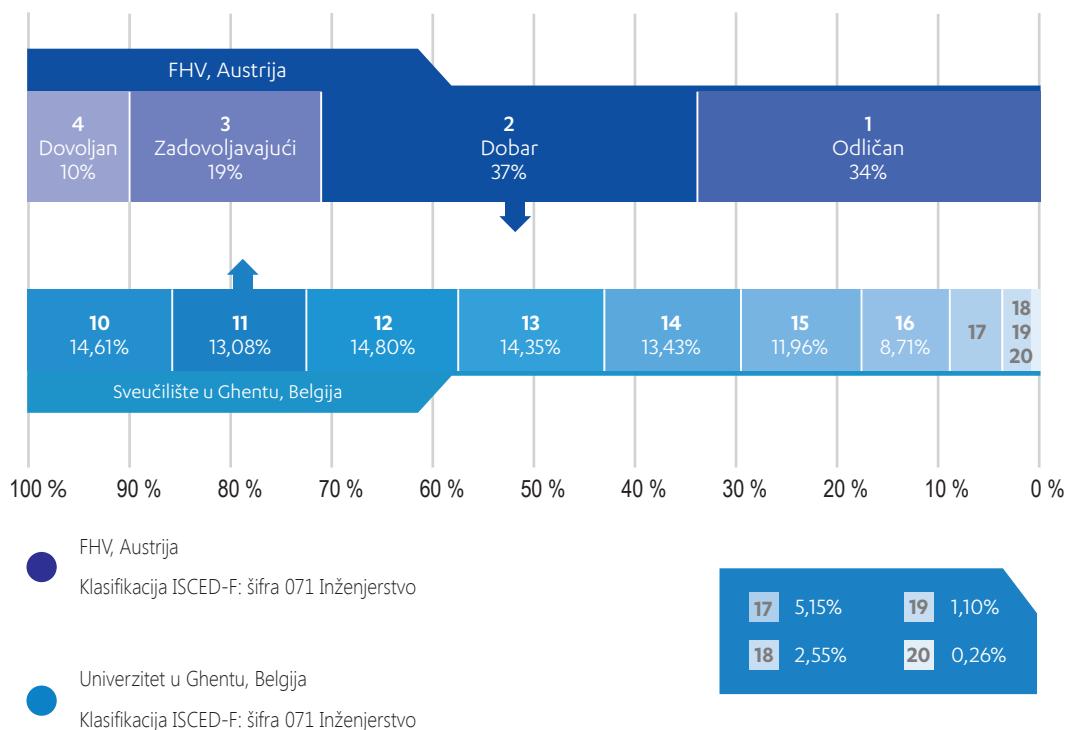
2. Konverzija ocjena na bazi dviju tablica raspodjele ocjena dviju referentnih grupa koje pripadaju različitim nacionalnim sistemima ocjenjivanja:

FHV⁶ u Austriji (prolazne ocjene u rasponu od 1 do 4)

Referentna grupa/područje studija: prema klasifikaciji ISCED šifra 071 Inženjerstvo

Univerzitet u Ghentu u Belgiji (prolazne ocjene u rasponu od 10 do 20)

Referentna grupa/područje studija: prema klasifikaciji ISCED šifra 071 Inženjerstvo

U ovom primjeru ocjena 2 (dobar) dodijeljena na visokoškolskoj ustanovi u Austriji bila bi konvertovana u ocjenu 13 na visokoškolskoj ustanovi u Belgiji. Ocjena 11 visokoškolske ustanove u Belgiji bila bi konvertovana u ocjenu 3 (zadovoljavajući) u Austriji. U ovom slučaju obe visokoškolske ustanove odlučile su upotrijebiti prosjek unutar raspona po stotaka koji se preklapaju.

⁶ Univerzitet primjenjenih nauka Vorarlberg (njem. Fachhochschule Vorarlberg – FHV)

Dodatak 3. Preporučena literatura

Preporučena literatura

Dokumenti povezani s Bolonjskim procesom

Okvir kvalifikacija za Evropski prostor visokog obrazovanja (eng. *A Framework for Qualifications for the European Higher Education Area*). Veljača 2005. Bolonjska radna skupina za kvalifikacijske okvire (eng. *Bologna Working Group on Qualifications Frameworks*).

Ministarstvo znanosti, tehnologije i inovacije. Kopenhagen.

http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/050218_QF_EHEA.pdf

Primjena ishoda učenja (eng. *Using Learning Outcomes*). 1. i 2. srpnja 2004. Konferencija o Bolonjskom procesu (eng. *Bologna Conference*).

Edinburgh. <http://www.ehea.info/article-details.aspx?ArticleId=119>

Bolonjski okvir i certifikovanje (eng. *Bologna Framework and Certification*). 2008. http://www.ehea.info/Uploads/QF/Bologna_Framework_and_Certification_revised_29_02_08.pdf

Saopštenje iz Berlina: Ostvarenje Europskog prostora visokog obrazovanja (eng. *Berlin Communiqué: Realising the European Higher Education Area*). 19. rujna 2003. Saopštenje s konferencije ministara visokog obrazovanja. Berlin. http://www.ehea.info/Uploads/about/Berlin_Communique1.pdf

Saopštenje iz Bukurešta: Iskorištavanje naših potencijala utvrđivanje Europskog prostora visokog obrazovanja (eng. *Making the Most of Our Potential Consolidating the European Higher Education Area*). 26. 27. travnja 2012. Saopštenje s konferencije ministara visokog obrazovanja. Bukurešt. [http://www.ehea.info/Uploads/\(1\)/Bucharest%20Communique%202012\(1\).pdf](http://www.ehea.info/Uploads/(1)/Bucharest%20Communique%202012(1).pdf)

Evropski standardi i smjernice za osiguravanje kvalitete u Evropskom prostoru visokog obrazovanja (eng. *European Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area*). <http://www.ehea.info/news-details.aspx?ArticleId=355>

Evropski pristup osiguravanju kvalitete združenih studija (eng. *European Approach for Quality Assurance of Joint Programmes*). <https://eqar.eu/projects/joint-programmes.html>

Izvješće Radne skupine za strukturne reforme BFUG-u (eng. *Report by the Structural Reforms Working Group to the BFUG*). 8. prosinca 2014. Radna skupina za strukturne reforme (eng. *Structural Reforms Working Group*). Strasbourg, Bruxelles, Vatikan, Varšava.

http://www.ehea.info/Uploads/SubmitedFiles/12_2014/154923.pdf 84

Službeni dokumenti Evropske unije

Preporuka Vijeća (2012/C 398/01) od 20. prosinca 2012. o priznavanju neformalnog i informalnog učenja (eng. *Council Recommendation (2012/C 398/01) of 20 December 2012 on the validation of non-formal and informal learning*).

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:398:001:0005:EN:PDF>

Saopštenje Europske komisije (COM 2001 678) od 21. studenoga 2001.: Ostvarenje jedinstvenog Europskog prostora cjeloživotnog učenja (eng. *Communication from the Commission (COM 2001/678) of 21 November 2001: Making a European Area of Lifelong Learning a Reality*). <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2001:0678:FIN:EN:PDF>

Direktiva Europskog parlamenta i Vijeća (2005/36/EZ) od 7. rujna 2005. o priznavanju stručnih kvalifikacija (eng. *Directive of the European Parliament and the Council (2005/36/EC) of 7 September 2005 on the recognition of professional qualifications*). <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:02005L0036-20140117&from=EN>

Preporuka Europskog parlamenta i Vijeća od 23. travnja 2008. o uspostavi Evropskoga kvalifikacionog okvira za cjeloživotno učenje (eng. *Recommendation of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 on the establishment of the European Qualifications Framework for lifelong learning*). [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008H0506\(01\)&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008H0506(01)&from=EN)

Uredba Europskog parlamenta i Vijeća (EU br. 1288/2013) od 11. prosinca 2013. o uspostavi programa Erasmus+: programa Unije za obrazovanje, osposobljavanje, mlade i sport (eng. *Regulation of the European Parliament and of the Council (EU No 1288/2013) of 11 December 2013 on establishing Erasmus+: the Union programme for education, training, youth and sport*). <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:347:0050:0073:EN:PDF> 85

Mrežne stranice i korisni linkovi

Mreža ENIC-NARIC (eng. *ENIC-NARIC Network*). <http://www.enic-naric.net/>

Udruga evropskih univerziteta (eng. *European University Association EUA*). Radovi o masovnim otvorenim *online* tečajevima (MOOC-ovima). http://www.eua.be/Libraries/Publication/MOOCs_Update_January_2014.sflb.ashx

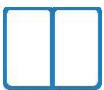
Saznajte više o ECVET-u: pitanja i odgovori (eng. *Get to know ECVETbetter: Questions and Answers*). 2011. Bruxelles. <http://www.ecvet-team.eu/en/system/files/documents/14/questionsanswers-about-ecvet-21/04/2010.pdf>

Glosar Škotskog vijeća za financiranje (eng. *Scottish Funding Council Glossary*).

<http://www.sfc.ac.uk/housekeeping/glossary/glossary.aspx>

Evropski sistem bodova u strukovnom obrazovanju i osposobljavanju (eng. *European Credit System for Vocational Education and Training ECVET*). http://ec.europa.eu/education/policy/vocational-policy/ecvet_en.htm

UNESCO. 2014. ISCED: Međunarodna standardna klasifikacija obrazovanja (eng. *International Standard Classification of Education*). <http://www.uis.unesco.org/Education/Pages/international-standardclassification-of-education.aspx> 86

Stručna literatura

Bergan, S. 2007. Kvalifikacije uvod u koncept (eng. *Qualifications Introduction to a concept*). Serija Vijeća Europe o visokom obrazovanju, br. 6. <https://book.coe.int/eur/en/highereducation-and-research/3794-qualifications-introduction-to-a-conceptcouncil-of-europe-highereducation-series-no6.html>

Bergan, S.; Rauhvargers, A. (ur.) 2005. Standardi priznavanja: Lisabonska konvencija o priznavanju i popratni tekstovi (eng. *Standards for recognition: the Lisbon recognition convention and its subsidiary texts*). Serija Vijeća Europe o visokom obrazovanju, br. 3. http://www.coe.int/t/dg4/highereducation/resources/heseries_en.asp

Biggs, J. 2003. Usklađivanje podučavanja radi omogućavanja učenja. *Aligning teaching for constructing learning. Higher Education Academy.* <https://www.heacademy.ac.uk/aligning-teaching-constructing-learning>

Bingham. 1999. Vodič za razvoj ishoda učenja (eng. *Guide to Developing Learning Outcomes*).

Cedefop 2009. Europske smjernice za vrednovanje neformalnog i informalnog učenja (eng. *European Guidelines for Validating Non-formal and Informal Learning*). Luksemburg. http://www.cedefop.europa.eu/EN/Files/4054_en.pdf

Cedefop 2011. Primjena ishoda učenja (eng. *Using learning outcomes*). Četvrta publikacija iz serije o Evropskom kvalifikacionom okviru. http://www.cedefop.europa.eu/EN/Files/Using_learning_outcomes.pdf

Colucci, E.; Davies, H.; Korhonen, J.; Gaebel, M. 2012. Mobilnost: zatvaranje jaza između politika i prakse (eng. *Mobility: Closing the gap between policy and practice*). Udruga evropskih univerziteta (eng. *European University Association*). Bruxelles.

http://www.maunimo.be/images/0slo/eua%20maunimo_web.pdf

Eurydice 2012. Priznavanje prethodnoga neformalnog i informalnog učenja u visokom obrazovanju (eng. *Recognition of Prior Non-Formal and Informal Learning in Higher Education*).

<http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/focus-on/152.pdf>

Ferencz, L.; Hauschildt, K.; Garam.(ur.) 2013. Dijelovi studija u kojima je predviđena mogućnost mobilnosti: od koncepta do prakse (eng. *Mobility Windows: From Concept to Practice*). Radovi o međunarodnoj suradnji u obrazovanju. LemmensMedienGmbH. Bonn.

http://www.aca-secretariat.be/fileadmin/aca_docs/images/members/ACA_2013_Mobility_windows.pdf

Gosling, D.; Moon, J. 2002. Kako primijeniti ishode učenja i kriterije vrednovanja (eng. *How to use learning outcomes and assessment criteria*) (treće izdanje). SEEC. London.

[http://www.aec-music.eu/userfiles/File/goslingmoon-learningoutcomesassessmentcriteria\(2\).pdf](http://www.aec-music.eu/userfiles/File/goslingmoon-learningoutcomesassessmentcriteria(2).pdf) 87

Hunt, E. S.; Bergan, S. (ur.) 2010. Razvoj stavova prema priznavanju. Značajne razlike u dobu globalizacije. (eng. *Developing attitudes to recognition. Substantial differences in an age of globalisation*). Serija Vijeća Europe o visokom obrazovanju, br. 13. Izdavaštvo Vijeća Europe. Strasbourg.

Lockhoff, J.; Wegejus, B.; Durkin, K.; Wagenaar, R.; Gonzalez, J.; Dalla Rosa, L.; Gobbi, M. 2011. Vodič za oblikovanje profila studijskih programa, uključujući kompetencije i ishode učenja na razini programa (eng. *A guide to formulating degree programme profiles. Including programme competences and programme learning outcomes*). Univerzitet u Deustu. <http://core-project.eu/documents/Tuning%20G%20Formulating%20Degree%20PR4.pdf>

Moon, J. 2002. Priručnik za razvoj modula i programa (eng. *The Module and Programme Development Handbook*). Kogan Page Limited. London. http://books.google.co.uk/books?id=1uKQAgAAQBAJ&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

Moon, J. 2004. Povezivanje nivoa, ishoda učenja i kriterija vrednovanja (eng. *Linking levels, learning outcomes and assessment criteria*). Edinburgh. http://www.ehea.info/Uploads/Seminars/040701-02Linking_Levels_plus_ass_crit-Moon.pdf

Moon, J. 2004. Razmišljanja o ishodima učenja uloge i primjena u visokom obrazovanju u Ujedinjenom Kraljevstvu (eng. *Some thoughts on learning outcomes their roles and use in higher education in the UK*). Prezentacija s konferencije „Primjena ishoda učenja“. Edinburgh. <http://www.ehea.info/Uploads/Seminars/04070102Moon.pdf>

Vlasceanu L. et al. 2004. Osiguravanje kvalitete i akreditacija: pojmovnik osnovnih pojmoveva i definicija, radovi o visokom obrazovanju (eng. *Quality Assurance and Accreditation: A Glossary of Basic Terms and Definitions, Papers on Higher Education*). UNESCO-CEPES. http://siteresources.worldbank.org/INTAFRREGTOPTEIA/Resources/UNESCO_Glossary_of_QA_and_Accreditation.pdf 88

Rezultati projekata

Projekt „Kompetencije u obrazovanju i priznavanju“ (eng. *Competences in */ Education and Recognition project CoRe*)
<http://www.core-project.eu/>

Priručnik o Evropskom prostoru priznavanja projekt „Evropski prostor priznavanja“ (eng. *EAR Manual European Area of Recognition project*).
<http://www.eurorecognition.eu/emanual/>

Projekt „Alati za kvalitetu mobilnosti u okviru programa Erasmus“ (eng. *EMQT Erasmus Mobility Quality tools*). Sufinanciran u okviru Programa za cjeloživotno učenje EU-a.
<https://lirias.kuleuven.be/handle/123456789/403903>

Projekt „Evropski sistem konverzije ocjena“ (eng. *European Grade Conversion System project EGRACONS*). Sufinanciran u okviru Programa za cjeloživotno učenje EU-a. <http://egracons.eu/>

Evropski priručnik o priznavanju za visokoškolske ustanove (eng. *European Recognition Manual for Higher Education Institutions*). <http://eurorecognition.eu/Manual/EAR%20HEI.pdf>

Projekt „Združeni studiji od A do Z“ (eng. *Joint Degrees from A to Z*). Sufinanciran u okviru programa EU-a Erasmus Mundus. <http://www.nuffic.nl/en/expertise/jdaz>

Projekt „Mapiranje mobilnosti na univerzitetima“ (eng. *Mapping University Mobility MAUNIMO*).

<http://www.maunimo.eu/index.php/the-maunimo-project>

Portal o združenim programima Europskog konzorcija za akreditaciju u visokom obrazovanju (eng. *European Consortium for Accreditation in Higher Education ECA*). Sufinanciran u okviru projekta EU-a Erasmus Mundus. http://ecahe.eu/w/index.php/Portal:Joint_programmes

Vodič za izradu studijskih programa s integriranim međunarodnom mobilnošću (eng. *Practical Guide to designing degree programmes with integrated transnational mobility*). Projekt „Model jezgrovnih kurikula s integriranim međunarodnom mobilnošću“ (eng. *Model for Core Curricula with Integrated Mobility Abroad MOCCA*). Sufinanciran u okviru programa EU-a Socrates.

Učenje usmjereni na studenta kao alat za studente, nastavnike i visokoškolske ustanove (eng. *Student Centred Learning toolkit for students, staff and higher education institutions*). Projekt Europske studentske unije (eng. *European Students Union*). Sufinanciran u okviru Programa za cjeloživotno učenje EU-a. Bruxelles.

[http://www.esu-online.org/resources/6068/ Student-Centred-Learning-Toolkit/](http://www.esu-online.org/resources/6068/Student-Centred-Learning-Toolkit/)

Projekt *Tuning Academy*. <http://tuningacademy.org/>

Dodatak 4. Primjeri: profili programa

Primjeri profila programa i oblikovanja ishoda učenja u okviru programa

Primjeri koji slijede pokazuju različite načine opisivanja profila programa i/ili pojedinačnih predmeta. To nisu apsolutni modeli koje je potrebno slijediti, već primjeri dobre prakse, bazirani na preporukama iz Vodiča za korisnike ECTS-a.

Primjer 1.

Opis studijskog programa prvog nivoa iz računarskog inženjerstva i ishodi učenja predmeta Fizika 1

Profil studijskog programa

Preddiplomski studijski program (prvog ciklusa) iz računarskog inženjerstva osmišljen je tako da studentu pruži dobru podlogu baziranu na znanju iz različitih područja inženjerstva i stručnosti u računarstvu. Cilj je predmeta da polaznici razviju vještine koje su im potrebne za dizajniranje, instaliranje i održavanje računarskih sistema i računarskih mreža, softverskih aplikacija, industrijskih sistema automatizacije, informacionih sistema za upravljanje te integrisanih sistema za obradu i kontrolu. Lice koje završi studijski program iz računarskog inženjerstva prvenstveno je inženjer, ali i dobar stručnjak za informacione tehnologije.

Ključni ishodi učenja

Lica koja završe studijski program prvog nivoa iz računarskog inženjerstva moći će dizajnirati, instalirati i održavati računarske sisteme i računarske mreže, softverske aplikacije, industrijske sisteme automatizacije, informacione sisteme za upravljanje te integrisane sisteme za obradu i kontrolu.

Profil(i) zanimanja lica s diplomom

Lica s ovom diplomom kvalifikovana su za rad u preduzećima koja se bave informacionim tehnologijama specijalizirana za proizvodnju računarskog hardvera i softvera, u industrijama s industrijskom automatizacijom, kao i u svim vrstama poslovnih organizacija koje upotrebljavaju informacione sisteme i računarske mreže pri unutrašnjim proizvodnim i upravljačkim procesima. Mogu raditi kao slobodni saradnici na razvoju digitalnih sistema upravljanja. Također, program će studentima pružiti osnov za akademsko napredovanje u području računarskog inženjerstva i automatizacije.

Fizika 1

Ishodi učenja

Student koji uspješno završi predmet moći će savladati osnovne koncepte fizike u području Newtonove mehanike i klasičnog elektromagnetizma. Moći će pokazati solidno znanje o zakonima sačuvanja i Maxwellovim jednačinama, čija će mu primjena omogućiti rješavanje baznih problema dinamike mehaničkih sistema i konfiguracije polja pri problemima elektromagnetizma.

Metode i kriteriji vrednovanja

Metode vrednovanja

- završni pismeni ispit
- završni usmeni ispit

Pismeni ispit smatra se uslovom za pristup završnom usmenom ispitom. Potrebno je postići rezultat od 15 od maksimalnih 30 bodova da bi pismeni dio ispita bio položen. Nakon što je uslov zadovoljen, udjel rezultata usmenog ispita u konačnom rezultatu jest 70%.

Kriteriji vrednovanja

Vrednovat će se pokazana sposobnost studenta da razumije glavne sadržaje predmeta te da ih prilagodi konkretnim slučajevima radi rješavanja problema. Pri pismenom ispitu (tri sata, dva problema) student mora pokazati svoju sposobnost primjene osnovnih koncepta da bi pronašao tačan odgovor na uobičajen niz od triju pitanja po problemu. Tokom usmenog ispita (pol sata) student mora pokazati sposobnost praktične primjene i dokazivanja, uz kritičko razmatranje najvažnijih zakona fizike raspravljanih u okviru predmeta.

Opis studijskog programa prvog nivoa iz istorije i ishodi učenja predmeta Novovjekovna istorija

Profil studijskog programa

Cilj je studijskog programa iz istorije pripremiti studenta za izvođenje istoriografskih istraživanja, na osnovu solidnog znanja o velikim istorijskim temama i raspravama te usvojenih metodologija obrade i interpretiranja izvora, kao i za upotrebu jasnoga i strogog jezika primjerenoga istoriografskom diskursu. Iskustvo učenja organizovano je u obliku ciklusa predavanja, seminara, radionica i rada u laboratoriju. Uz te aktivnosti studenti mogu sudjelovati na konferencijama, radionicama i sastancima kako bi došli u dodir sa naučnim raspravama na nacionalnom i međunarodnom nivou. Studijski program ima četiri usmjerenja: Antička istorija, Srednjovjekovna istorija, Novovjekovna istorija i Savremena istorija.

Ključni ishodi učenja

Lica koja završe studijski program prvog nivoa iz istorije moći će pokazati kritičko razumijevanje odnosa između sadašnjosti i prošlosti, znanje o primjeni i sposobnost primjene osnovnih tehnika istoriografskog istraživanja, sposobnost prepoznavanja naučne literature, bibliografije i izvora relevantnih za rješavanje istoriografskog problema, sposobnost komuniciranja o rezultatima istraživanja na različite načine usklađene s ciljanom publikom, znanje o primjeni i sposobnost primjene glavnih alata drugih društvenih i humanističkih nauka, kao i istorije, solidno znanje o opštoj istoriji čovječanstva, specijalizovano znanje o jednom širokom istorijskom razdoblju (antička, srednjovjekovna, novovjekovna, savremena istorija), sposobnost komuniciranja na barem jednom jeziku Evropske unije uz talijanski, osnovne računarske kompetencije za razmjenu informacija, pronalaženje i tumačenje istoriografskih tekstova i podataka.

Profil(i) zanimanja lica s diplomom

Lica s diplomom prvog nivoa (tal. laurea) iz istorije moći će provoditi razne aktivnosti za javne i privatne organizacije, s odgovornostima koje se odnose na koordiniranje i izvođenje istoriografskih istraživanja, na očuvanje i valorizaciju kulturne baštine, što se posebno odnosi na arhive, biblioteke i materijalnu kulturu, na izdavaštvo i novinarstvo, i to u različitim kontekstima u kojima su istorijska kultura i njezina popularizacija korisne, uključujući javnu upravu i međunarodne kulturne odnose. Mogu upisati programe za obrazovanje učitelja/nastavnika u područjima istorije i književnosti, konkursati za radna mjesta u javnom sektoru povezana s podučavanjem, upravljanjem arhivima, bibliotekama i muzejima, informacijsko-dokumentacijskim službama u području zakonodavstva te diplomatijom.

Novovjekovna istorija

Ishodi učenja

Student koji uspješno završi kolegij moći će pokazati solidno znanje o glavnim procesima i događajima u europskoj i svjetskoj povijesti od doba velikih geografskih otkrića do Napoleonovog doba.

Nadalje, moći će pokazati suvremeno i precizno znanje o Španjolskom carstvu u mediteranskome i atlantskom kontekstu i s time povezanim historiografskim problemima te će moći čitati i analizirati tekstove i dokumente iz tog razdoblja.

Metode i kriteriji vrednovanja

Metode vrednovanja

- završni pismeni ispit
- završni usmeni ispit

Studenti koji polaze predavanja i sudjeluju u raspravama i analizama dokumenata mogu izlaziti na kolokvije koji se obično sastoje od pismenih odgovora u esejskom obliku na pitanja povezana sa sadržajem kolegija, koji će biti vrednovani i uzeti u obzir pri završnom usmenom ispitivanju. Oni koji nisu u mogućnosti izaći vrednuju se samo završnim usmenim ispitivanjem.

Kriteriji vrednovanja

Vrednovat će se pokazana sposobnost studenta da razumije glavne sadržaje kolegija te da ih prilagodi konkretnim slučajevima radi rješavanja problema. Pri pismenom ispituu (tri sata, dva problema) student mora pokazati svoju sposobnost primjene temeljnih koncepata da bi pronašao točan odgovor na uobičajen niz od triju pitanja po problemu. Tijekom usmenog ispita (pola sata) student mora pokazati sposobnost praktične primjene i dokazivanja, uz kritičko promišljanje, najvažnijih zakona fizike raspravljenih u okviru kolegija.

Opis studijskog programa prvog nivoa iz poslovne administracije

Naziv programa

Poslovna administracija

Nivo programa

preddiplomski (prvi ciklus) stručni studij

Kvalifikacija koja se stiče

menadžer poduzetništva

Nivo kvalifikacije

Uspješnim završetkom programa stiče se diploma stručnog bečelera i kvalifikacija menadžera preduzetništva, koja odgovara petom nivou stručnih kvalifikacija i šestom nivou Latvijskoga kvalifikacionog okvira (LQF-a) i Evropskoga kvalifikacionog okvira (EQF-a).

Posebni uslovi za pristup

Upis u studijski program organizovan je u skladu s pravilima o upisu visokoškolske ustanove, koja unaprijed odobrava Senat za svaku akademsku godinu.

Posebna pravila za priznavanje prethodnog učenja

Što se tiče priznavanja neformalnoga i informalnog učenja, postoji pravni okvir za podsticanje i izvođenje cjeloživotnog učenja. Kabinet ministara 10. januara 2012. godine izdao je Pravilnik o priznavanju ishoda učenja stečenih prethodnim učenjem ili profesionalnim iskustvom, broj 36. Dokumente je razvila visokoškolska ustanova i odobrio Senat. Da bi se olakšalo cjeloživotno učenje, osmišljene su aktivnosti cjeloživotnog učenja. Programi sadrže ishode učenja, čime se osigurava transparentnost i uporedivost. Na cjeloživotno učenje primjenjuje se ECTS. Opšta pravila priznavanja neformalnoga i informalnog učenja objašnjena su u Pravilniku o priznavanju prethodnog učenja koji je Senat odobrio 2012. godine. U dokumentu su objašnjeni proces, kriteriji i priznavanje.

Uslovi i pravila sticanja kvalifikacije

Da bi stekao diplomu i kvalifikaciju stručnog bečelera, student mora ispuniti sljedeće uslove programa:

- steći opšte i specifične ishode učenja predmeta
- steći ishode učenja izbornih predmeta
- obaviti stručnu praksu u preduzeću
- pripremiti i obraniti završni rad.

Profil programa

Program studentima pruža znanje, vještine i sposobnosti potrebne da bi postali stručni menadžeri u promjenjivim socioekonomskim uslovima. Studenti uče primijeniti svoje znanje upravljujući procesima, rješavajući probleme i donoseći odluke. Stečena kvalifikacija potvrđuje da su lica s diplomom sposobna odrediti i oblikovati načela poslovanja poslovnih organizacija, planirati i upravljati radom u skladu s poslovnim ciljevima i raditi s Ijudima te spremna na prilagođavanje u upravljačkim okruženjima koja se brzo mijenjaju. To je u skladu s petim nivoom stručnih kvalifikacija, stručnim standardom Menadžer preduzetništva, te odgovara Šestom nivou Latvijskoga kvalifikacionog okvira (LQF-a) i Evropskoga kvalifikacionog okvira (EQF-a). Studenti stiču 240 bodova ECTS-a (160 latvijskih bodova) u međunarodnom okruženju. Mogu studirati u okviru programa razmjene Erasmus+, a imaju i mogućnost pohađati predmete koje drži nastavno osoblje s partnerskih visokoškolskih ustanova. Organizacija i upravljanje pripravnim dijelom je programa.

Ključni ishodi učenja

U okviru programa studenti će steći sposobnost razumijevanja obrazaca ekonomskog razvoja i procesa nacionalne ekonomije. Naučit će ih objasniti, sudjelovati u sadržajnim raspravama i odlučivati u skladu s promjenjivim okolnostima.

Moći će primijeniti stečeno znanje iz menadžmenta preduzetništva u skladu s operativnim i strateškim ciljevima. Naučit će pratiti proces primjene te donositi odluke i raditi prilagođavanja radi unapređenja operativnih i strateških aktivnosti.

Studenti trebaju biti sposobni provoditi stručne aktivnosti, formulisati i analizirati informacije i probleme te nalaziti rješenja u svojoj struci primjenjujući naučni pristup.

Nadalje, razumjet će kako postupati etično i preuzimati odgovornost za učinkak svoga profesionalnog ponašanja na okolinu i društvo.

Također, studenti će bez stresa preuzimati odgovornost u okviru tima, raspoređujući i koordinirajući zadatke. To uključuje efikasno planiranje i organizaciju rada tima, uz suočavanje s konfliktnim situacijama.

Profili zanimanja lica s diplomom

Lica s diplomom rade u preduzećima i ustanovama, i javnim i privatnim, u malim i srednjim preduzećima kao menadžeri ili rukovodioci odjela.

Pristup dalnjem studiranju

Lica koja završe studijski program za sticanje kvalifikacije stručnog bečelera kvalifikovana su za nastavak studiranja na master (diplomskom) nivou.

Ponašanje potrošača na globalnom tržištu

Ishodi učenja

- Student može objasniti i primijeniti ključne pojmove, definicije i koncepte povezane s ponašanjem potrošača.
- Student može analizirati trendove u ponašanju potrošača i primijeniti ih na određeno potrošačko tržište.
- Student može opisati faktore koji utiču na odluku potrošača o kupnji proizvoda.
- Student može procijeniti efikasnost različitih promotivnih aktivnosti, kao i njihov uticaj na ponašanje potrošača.

Opis studijskog programa drugog nivoa iz napredne spektroskopije u hemiji i ishoda učenja predmeta Spektroskopija masa

Profil studijskog programa

Program diplomskog studija priprema studente da postanu stručnjaci i da razviju međunarodne vještine koje ih pripremaju za doktorske studije i/ili profesionalnu karijeru u industriji, u hemijskoj analizi i karakterizaciji strukture materijala. Plan mobilnosti omogućuje da, uz visoku specijalizaciju i pristup najsavremenijim tehnologijama, studenti prate zajednički jezgreni kurikulum (eng. *core curriculum*) studija na različitim visokoškolskim ustanovama širom Evrope.

Ključni ishodi učenja

Studenti će steći osnovna znanja i vještine vezane uz:

- hemijsku analizu
- struktturnu karakterizaciju
- oslikavanje i molekularno modeliranje
- karakteriziranje brzih reakcija
- kontrolu kvalitete
- materijale.

Studenti će steći povezana znanja i vještine vezane uz:

- izvođenje istraživačkih projekata
- donošenje odluka pri upravljanju procesima
- strane jezike (predstavljajući znanstvene projekte na engleskom jeziku, usmeno i pismeno)
- izvođenje projekata u međunarodnim i međukulturalnim kontekstima
- geografsku mobilnost.

Naziv programa: Napredna spektroskopija u hemiji

Naziv predmeta: Spektroskopija masa (prof. N. N.) Šifra predmeta: ASC 01 LI
semestar I. Bodovi ECTS-a: 5 bodova

Preduslovi: kvalifikacija bečelera hemije ili ekvivalent

Opis predmeta

Predmet pokriva vidove spektrometrije molekularne mase, uključujući novosti u razvoju izrade instrumenata, razvoju tehnika i razumijevanju procesa u spektrometriji masa. Predstavljaju se dostupne metode uvođenja analitičkih uzoraka te se razmatraju prednosti i nedostaci tih metoda. Raspravlja se o različitim vrstama analizatora mase, principima njihova rada i efikasnosti. Opisuju se savremeni softverski alati za analizu baziranu na podacima i *online* tehnike. Predstavljaju se primjeri primjene tehnika spektrometrije masa u različitim granama hemije.

Ciljevi

Ciljevi ovoga predmeta su:

- Nadograditi i proširiti teorijske i instrumentalne koncepte i pojmove uvedene na preddiplomskom (provog ciklusa) studiju.
- Razviti kompetenciju i sigurnost studenata u spektrometriji masa.
- Istaknuti moderna dostignuća u izradi i primjeni instrumenata i tehnika povezanih sa spektrometrijom masa.
- Utvrditi odgovarajuće instrumente za određenu primjenu.

Ishodi učenja

Po završetku ovoga predmeta student treba biti sposoban:

- Raspravljati na sveobuhvatan način o dostupnim metodama uvođenja uzoraka u spektrometar masa.
- Identifikovati metode ionizacije te njihove prednosti i nedostatke.
- Kritički razmotriti dostupne vrste analizatora mase.
- Raspravljati o upotrebi softvera pri dobijanju i analiziranju podataka o spektru masa.
- Identifikovati odgovarajuće instrumente za određenu primjenu te opisati obim i ograničenja dobijenih podataka.
- Interpretirati podatke o spektru masa i predstaviti izvedene zaključke u pisanom i usmenom obliku.
- Objasniti nestručnjacima kako spektrometrija masa može pružiti vrijedne informacije u različitim područjima hemije i povezanim disciplinama.

Aktivnosti vezane uz podučavanje i učenje

- predavanja i kolokviji: 40 sati
- samostalno učenje: 90 sati
- ukupan rad studenta: 130 sati

Kriteriji vrednovanja

Ispit po završetku razdoblja podučavanja: pismeni ili usmeni (s udjelom u ocjeni od 100%).

Literatura

Spektrometrija masa načela i primjene, E. de Hoffmann i V. Stroobant, Wiley, Chichester, 2001.

Dodatak 5. Primjeri: Ishodi učenja

Razrađen primjer ishoda učenja

Primjer

Razrada ishoda učenja studijskog programa drugog nivoa iz marketinške analize

Skup ishoda učenja 1: Kompetencije marketinške analize

- IU 1.1.** Razviti složene modele marketinškog odlučivanja na osnovu teorija upravljanja odnosima s potrošačima.
- IU 1.2.** Integrисati sisteme marketinškog odlučivanja u okruženje stvarnog preduzeća.
- IU 1.3.** Samostalno i kritički analizirati pitanja relevantna za posao uz primjenu dubinske analize podataka i informatike.
- IU 1.4.** Kreativno primijeniti najnovije tehnike dubinske analize podataka pri rješavanju pitanja relevantnih za posao.
- IU 1.5.** Kreativno primijeniti najnovije napredne metode istraživanja tržišta pri rješavanju pitanja relevantnih za posao.

Skup ishoda učenja 2: Istraživačke kompetencije

- IU 2.1.** Odabratи i procijeniti tehnike dubinske analize podataka i statističke tehnike radi optimalnog postavljanja složenih marketinških problema.
- IU 2.2.** Preoblikovati složene marketinške probleme u istraživačko pitanje.
- IU 2.3.** Riješiti složene marketinške probleme uz proučavanje literature u međunarodnim časopisima sa recenzijom.
- IU 2.4.** Potvrditi rezultate vlastitog istraživanja naučnom literaturom iz područja marketinga.
- IU 2.5.** Urediti strukturu složenih podataka.

Skup ishoda učenja 3: Intelektualne kompetencije

- IU 3.1.** Vladati različitim programskim jezicima i programskim alatima kao sredstvima za oblikovanje složenih modela marketinškog odlučivanja.
- IU 3.2.** Kontinuirano unapređivati vlastite metodološke kompetencije na interaktivan način.
- IU 3.3.** Samostalno donijeti ispravne zaključke o složenim marketinškim problemima.
- IU 3.4.** Integrisati oprečne stavove različitih sudionika u jedno marketinško rješenje.

Skup ishoda učenja 4: Kompetencije saradnje i komunikacije

- IU 4.1.** Naučno tačno obavjestiti o relevantnim rezultatima vlastitoga marketinškog istraživanja.
- IU 4.2.** Provesti stvaran poslovni projekt u okviru međunarodnoga i interdisciplinarnog tima sastavljenoga od članova s različitim nivoima iskustva.
- IU 4.3.** Sastaviti stručno napisan izvještaj o složenim marketinškim pitanjima i njihovim rješenjima.
- IU 4.4.** Dati stručan usmeni izvještaj o složenim marketinškim problemima i njihovim rješenjima.
- IU 4.5.** Prenijeti marketinška rješenja stručnjacima i laicima na engleskom jeziku.
- IU 4.6.** Dati značajan lični doprinos stvarnom poslovnom projektu.

Skup ishoda učenja 5: Društvene kompetencije

- IU 5.1.** Primijeniti nova dostignuća u prikupljanju podataka.
- IU 5.2.** Prilagoditi modele odlučivanja ograničenjima i poslovnim ciljevima.

Više informacija o Evropskoj uniji dostupno je putem Interneta (<http://europa.eu>).

Luksemburg: Kancelarija za publikacije Evropske unije, 2015.

ISBN 978-92-79-43562-1

doi: 10.2766/87592

© Evropska unija, 2015.

Umnožavanje je dopušteno uz uslov navođenja izvora.

Europa direktno služba je koja Vam pomaže da dođete do odgovora na svoja pitanja o Evropskoj uniji.

Besplatan telefonski broj(*):

00 800 6 7 8 9 10 11

(*) Informacije su besplatne, kao i većina poziva (iako pojedini operateri, telefonske govornice ili hoteli mogu naplaćivati poziv).

KAKO DO PUBLIKACIJA EUROPSKE UNIJE

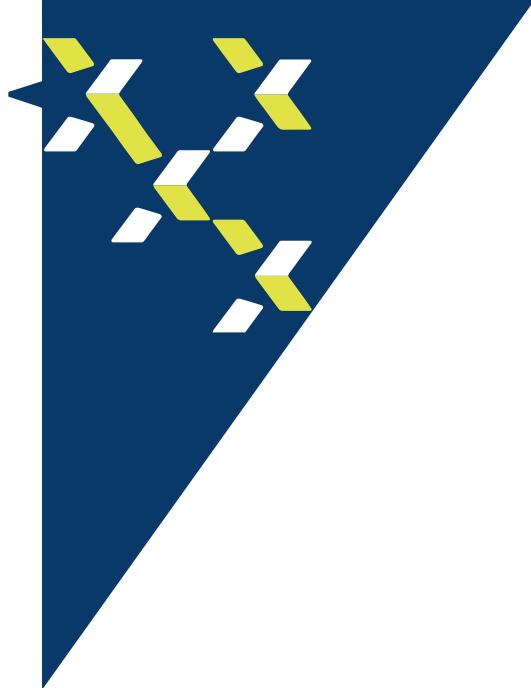
Besplatne publikacije:

- jedan primjerak:
putem Knjižare EU-a (<http://bookshop.europa.eu>);
- više od jednog primjerka ili plakati/mape:
od predstavništava Evropske unije (http://ec.europa.eu/represent_en.htm);
od delegacija u zemljama izvan Evropske unije (http://eeas.europa.eu/delegations/index_en.htm);
kontaktirajući službu Europa direkt (http://europa.eu/europedirect/index_en.htm) ili pozivom na broj 00 800 6 7 8 9 10 11 (besplatan telefonski broj u cijeloj Evropskoj uniji) (*)

(*) Informacije su besplatne, kao i većina poziva (iako pojedini operateri, telefonske govornice ili hoteli mogu naplaćivati poziv).

Publikacije koje se plaćaju:

- putem Knjižare EU-a (<http://bookshop.europa.eu>).

Erasmus+

Saznajte više na:
[ec.europa.eu/education/tools/
ects_en.htm](http://ec.europa.eu/education/tools/ects_en.htm)

Publications Office

ISBN 978-953-8103-00-1